

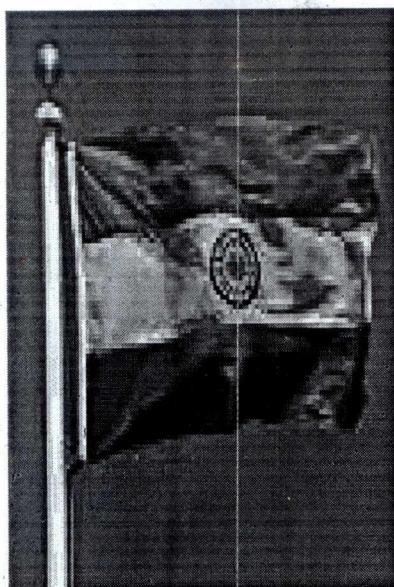
आर्य जीवन

जीवन

सत्त्वि दंरवन व सामाजिक चरित्रवान वा लंगव
१००-२०० दूर्घटक मुख्य प्रमुख

स्वतन्त्रता दिवस पर आजादी के दिवाने,
देश पर मर मिटने वाले शहीदों को शत-शत प्रणाम

భారతరత్న డా॥ అబ్బల్ కలామ్ గాలికి ఆఖిల సలామ్

అబ్బల్ కలాం మాట..

ఇంయివతకు

ముఖ్యంగా నేనిచే
సందేశం ఏంటంటే..

భిషంగా ఆలోచించే
సాహసం చేయండి.

ఆవిష్కరణలో

సాహసం చూపండి.

ఎవరూ వెళ్లని దారిలో

వెళ్లండి. ఆసాధ్యమను

కొనే దానిని కనిపెట్టేందుకు సాహసం చేయండి. సమస్యలను జయించండి. విజయాన్ని ఒడిస్తి పట్టండి. ఈ గోప్య లక్ష్మాలను యువత తప్పక అలవర్పుకోవాలి.

ఇం ర్ఘృతోలో నాయకుడంటే లక్ష్మీమున్నవాడు. అభిరుచి ఉన్నవాడు. సమస్యను చూసి భయపడకుండా దానిని ఎలా ఓడించాలో తెలిసినవాడు. పూర్తి చిత్రపద్ధతితో పనిచేయటం నాయకుడికి ఉండాల్సిన అత్యంత ముఖ్య లక్షణం.

ఇం గోప్యవ్యక్తులకు మతమంటే స్నేహాన్ని పెంపాందించేంది. అల్యులకు అది కొట్టాడుకోనేందుకు ఒక సాధనం.

ఇం ఒకదేశం అవిసీతి రహితం కావాలన్నా, గోప్య మేధస్సులతో నిండాలన్నా సమాజంలో ముగ్గురివల్లనే సాధ్యమని నేను బలంగా నమ్ముతాను. వారే తల్లి, తండ్రి, గురువు.

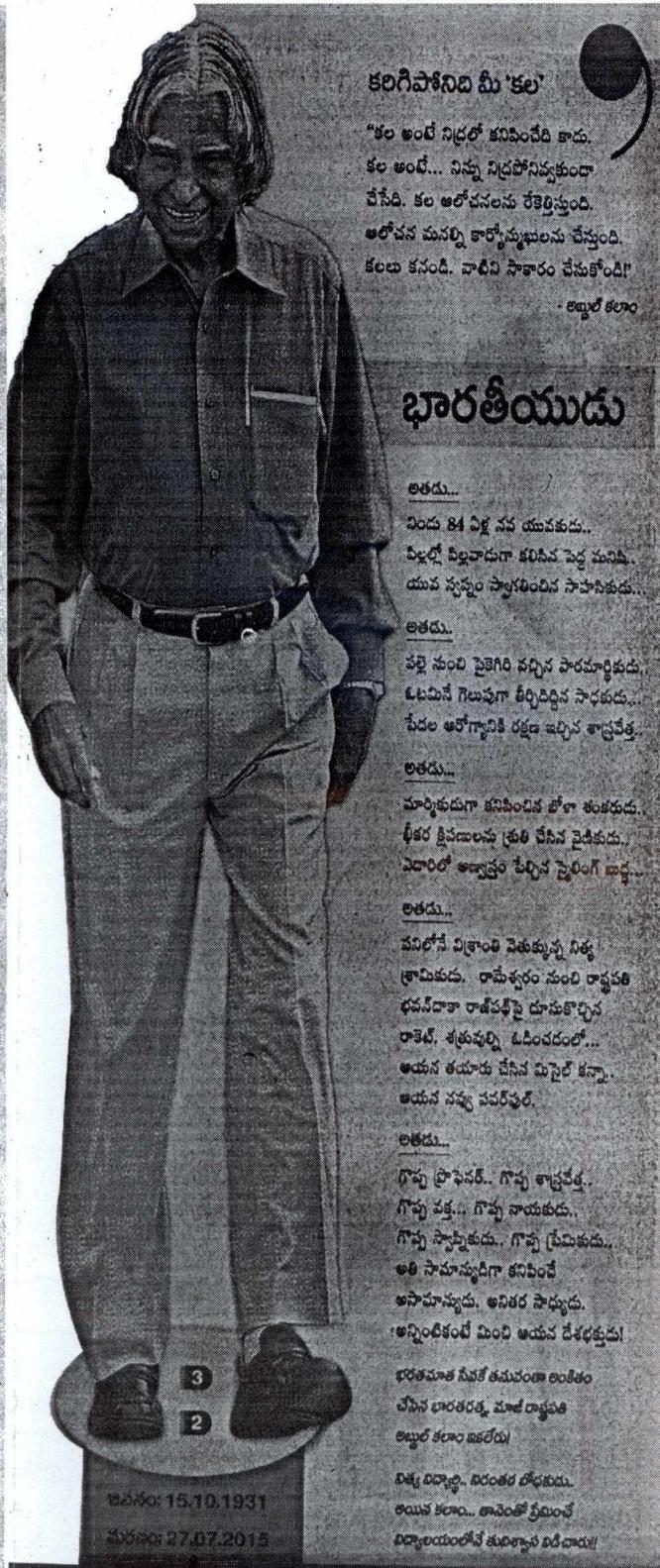
ఇం ప్రస్తుతం నిజమైన వైజ్ఞానిక కార్యకలాపాలన్నీ ఇంగ్లీషులోనే కొనసాగుతు న్నందున మనకు ఇంగ్లీషునిసరి. మన భాషలో నిజమైన వైజ్ఞానిక కార్యకలాపాలు మొదలవ్యాపానికి మరో రెండు దశాబ్దాలు పదుతుందని నేను భావిస్తున్నాను. అప్పుడు మనం కూడా జపనీసెలాగా ముందుకు సాగవచ్చు.

ఇం మనిషికి కష్టాలూ ఆవసరమే.. ఎందుకంటే కష్టాలు ఉన్నప్పుడే విజయాలను ఆస్థాదీంచగలడు.

ఇం విగ్రాఫికి ఉండవల్సిన అతిముఖ్య లక్ష్మాల్లో ఒకటి ప్రశ్నించటం. విద్యార్థులారా ప్రశ్నించడం నేర్చుకోండి.

ఇం మనం స్వేచ్ఛగా లేకపోతే.. ఎవరూ మనల్ని గౌరవించరు.

ఇం కవిత్వమైని అత్యంతమైన సంతోషం నుంచి లేదా అత్యంత విచారం నుంచే వస్తుంది.

కలిగిపచినిది మీ 'కల'

"కల అంటే నిదర్శి కనిపెంచేది కాదు.
కం అంటే... నిష్ఠ సిద్ధార్థేనివ్వుటుండ
వేసేది. కం అలేచనలను రెక్కెస్టంది.
అలేచన మనల్ని కార్బోయ్డులమ చేస్తుంది.
కంటు కనండి. వాదిని సాచారం చేసుకోండి!"

- అబ్బల్ కలామ్

భారతీయుడు

లతము...

ఎందు 84 ఏళు నవ యూవకడు..
రెడలో చెల్లాడుగా కీపించ పెద్ద మానిషి..
యూవ స్టుట్టం పొగుచించి సాపుసికడు..

లతము...

పెద్ద మంచి ప్రైగిని పద్ధిన పాపమాళికడు..
టెంమినే గెలుపుగా చీరిద్దివ పొచుకడు..
సేరల అంగ్సులికి రక్క ఎచ్చన వాప్పుతెండు..

లతము...

మార్పుయూదుగా కనిపీంచి తోఱ తంత్రమడు..
శీకర కీపించించు పుటి చేసిన మైక్కమడ..
ఎంపిలో అంగ్సుతో తేర్చిన ప్రైలంగి ఇంగ్లీషు..

లతము...

పచిలోనే విక్రాంతి పెట్టుకున్న రిట్టు
కూమికడు. రామశ్వరం పంచి ఇంగ్లీషు
భాషలో కావీటులై పూపుకొన్ని
రాటే. శిఖపుట్టి టెంచివరంలో..
అయిన తయార చేసిన మైక్రోల కన్నా..
అయిన పచ్చ పచ్చక్కరె.

లతము...

గోప్య ప్రాపక.. గోప్య ఇంగ్లీషు..
గోప్య వక్త.. గోప్య నాయకడు..
గోప్య స్వేచ్ఛలకు. గోప్య ప్రమాదకు..
అం సాపుసికి కనిపించే..
అంపాస్సులకు. అంపాస్సులకు..
అంగ్సులికంటే మంచి అయిన వేశభక్తుడు!

రంతమాత నీవే తమమంగ లాలికం
చేపిన బారతరక్త మానిషులకు
అయిల కొండ కలేయి.

ఇంగ్లీషులో, ఇంగ్లీషులో కొండులకు..
అయిప కొండా.. అపంచి శ్రీమంతే
ఇంగ్లీషులుని తుమికుల విభాగం.

భారతః 15.10.1931

మరణః 27.07.2015

“वेदोक्त ईश्वर की मान्यता”

-अभिमन्यु कुमार खुल्लर, ग्वालियर म.प्र.

महर्षि दयानन्द इस रोग से मुक्त थे कि विदेश में जाकर धर्म प्रचार से उनकी अन्तर्राष्ट्रीय छवि बनेगा। अन्तर्राष्ट्रीय छवि बनने के इस लाभ की कल्पना को उन्होंने अपने पास भी नहीं फटकने दिया कि वह भारत में और अधिक पूज्यनीय बन जावेगे। वे इस रोग से भी मुक्त ये कि अंग्रेजी जानकर, उसमें पर्याप्त भाषण कला का निखार कर, जनसाधारण ही नहीं भारत के बौद्धिक जगत् में भी उनकी धाक जम जाएगी।

पूजनीय बनने व बौद्धिक जगत् में धाक जमाने का लालच उन्हें स्पर्श भी नहीं कर पाया था। तत्कालीन सन्त समाज प्रमुख स्वामी विशुद्धानन्द सरस्वती (वाराणसी) ने कहा था कि दयानन्द! तुम मूर्ति पूजा का विरोध छोड़ दो, हम तुम्हें विष्णु का अवतार घोषित कर, भारत भर में पूजनीय बनवा देंगे। महर्षि ‘नकटा सम्प्रदाय’ में शामिल होने को तैयार नहीं हुए। नकटा सम्प्रदाय का अभिप्राय समझने के लिये महर्षि का जीवल-चरित पढ़ने का कष्ट करें। ब्रह्मसमाज के प्रमुख नेता आचार्य केशवचन्द्र ने महर्षि से कहाकाश! आप अंग्रेजी जानते और मेरे साथ इंग्लैण्ड चलते। आशय उपरोक्त वर्णित उद्देश्यों के अतिरिक्त क्या हो सकता है? महर्षि ने उत्तर दिया - काश, आप अपनी भाषा में प्रवचन करते तो ज्यादा जनता को समझ में आता पर आप तो उस भाषा (अंग्रेजी) प्रवचन करते हैं जो देश की जनता समझती ही नहीं। सुविज्ञ पाठक जानते हैं कि महर्षि अंग्रेजी का अभ्यास कर रहे थे। बम्बई प्रवास में वह प्रतिदिन अंग्रेजी अखबार सुनते थे। उनका अंग्रेजी का अभ्यास मैक्समूलर जैसे विदेशी विद्वानों को सही वेदार्थ समझाने के अतिरिक्त और क्या हो सकता या, जिन्हें वेदार्थ पद्धति का भ्रमित ज्ञान या - महीधर और सायण आदि भाष्यकारों की कृपा से। भारत का चतुर्दिक, सम्यक विकास उनका प्रथम और अंतिम लक्ष्य था। जैसे जैसे वह प्रचार कार्यक्रम में धंसते चले गये उनका इस लक्ष्यप्राप्ति के लिये आग्रह और प्रबल होता चला गया। यहाँ तक कि व्यक्तिगत मोक्ष, जिसके लिये उन्होंने गृह त्याग किया था, को भी तिलांजलि दे दी थी। इतना तो लेख की भूमिका समझ लीजिए। वैताल की तरह

महर्षि कन्धे पर, मन-मस्तिष्क पर सवार रहते हैं। लेख कहाँ से प्रारम्भ करने का मन बनाया था, पर हुआ महर्षि से, यही होना था और यही हुआ भी।

पाँच-छै: महीने पूर्व एक वेद मंत्र दृष्टि में आया था। उसके बाद ध्यान से उत्तर गया। संस्कृत पढ़ी नहीं है पर विद्वानों की हिन्दी में व्याख्याएं पढ़ लेता हूँ, सुन लेता हूँ। कुछ दिनों से उसे छूँढ़ने का प्रयास कर रहा था, पर सफलता नहीं मिली। श्रद्धेय शिवनारायण उपाध्याय जी (कोटा) को समस्या बताई। उन्होंने वेदमंत्र ही नहीं, उस पर एक लेख लिख कर भेज दिया। मेरे मस्तिष्क में यह बात बार बार कोई जाती थी कि इस मंत्र के जानकार होते हुए भी पौराणिक विद्वान किस तरह विभिन्न ईश्वरों के निर्माण करने में संलग्न रहे और आज भी हैं। नए ईश्वर गढ़ो, उनके पूजन-अर्चन से प्राप्त लाभों की मार्केटिंग करने के लिये सेल्समेन लगा दो। हलवे-मांडे की दीर्घकालीन व्यवस्था सुनिश्चित है। वैष्णोदेवी, गायत्री माता, शिरड़ी के साँई बाबा, पुट्टपार्थी के साँईबाबा भगवान सब यही तो हैं। ज्यादा कठिन, गूढ़ संस्कृत नहीं है इसलिये मैं मंत्र को प्रस्तुत करता हूँ -

यत एतं वेदमेकवृतं वेद । १३.४.१५

न द्वितीयो, न तृतीयश्चतुर्थो नायुच्यते । १३.४.१६

न पञ्चमो न षष्ठः सप्तमो नायुच्यते । १३.४.१७

ना अष्टमो न नवमो दशमो नायुच्यते । १३.४.१८

मुझ जैसे केवल हिन्दी जानने वालों के मानसिक प्रवाह को बनाए रखने के लिये मैंने प्रत्येक मंत्र के अंतिम पद यत एतं वेदमेकवृतं वेद का लोपकर दिया है।

श्रद्धेय उपाध्याय जी के अर्थ को यथावत् रखता हूँ। वह अकेला वर्तमान् न दूसरा, न तीसरा व चौथा कहा जाता है। वह न पाँचवा न छठां, न सातवां कहा जाता है। वह न आठवां, न नवां, न दसवां ही कहा जाता है। एक से लेकर दस तक की गिनती में समस्त संख्याएं सम्मिलित हो गई। एक से दस तक मस्तिष्क पर हथौड़ा मार मार कर वेद कह रहा है कि वह एक ही है। क्या अब भी समझ में नहीं आता कि ईश्वर केवल एक ही है। इतने शक्तिशाली ढंग से ईश्वर के एकत्र का महिमा मण्डन कीनसा धर्म करता है - इस्लाम्? वहाँ तो रसूलिल्लाह मोहम्मद

पैगम्बर जुड़े हुए हैं उनको पारकर, बायपास कर सीधे अल्लाह के पास नहीं पहुँचा नहीं जा सकता। ईसाईयत? कहाँ ईसा मसीह के माध्यम से ही पहुँच है। इनकी हमें इतनी ज्यादा चिन्ता नहीं, जितनी भारत में हजारों और नित नए जन्म लेकर परमात्माओं की संख्या वृद्धि करने वालों की है। समस्त भारतीयों को भी हाल ही में मालूम पड़ गया कि बंगला देश में प्रव्यात् ‘ढाकेश्वरी’ मंदिर है, अब देखना धार्मिक यात्राओं का प्रवाह प्रारम्भ हो जावेगा। यहाँ के मंदिरों, कब्रगाहों से जिनको लाभ नहीं हुआ वे “ढाकेश्वरी” मंदिर जाएंगे ही।

महर्षि ने दिल्ली सरकार के समय एक धार्मिक दरबार भी लगाया था। समस्त उपरिथि धर्मचार्यों से प्रबल आग्रह किया था कि धर्म के मूल सिद्धांतों पर जिनमें मतभेद नहीं है, हम एक धर्म स्वीकार कर लें। विरोधी तत्वों को भविष्य में समाधान के लिये छोड़ दें तो देशोन्नति का मार्ग प्रशस्त हो जावेगा। यह नहीं हुआ, होना भी नहीं था। क्योंकि एक वेदोक्त ईश्वर की मान्यता होने से उनके फूस के महल ढह जाते। आचार्य केशवचन्द्र सेन ने तो विफलता का ठीकरा ही महर्षि के सिर पर फोड़ दिया। महर्षि वेद को अपौरुषेय मानना छोड़ दे तो वे तैयार हैं। महर्षि ने तो देश की एकता के लिये सुहृद आधार रखने के लिये जिन तीन तत्वों का उल्लेख किया है, उनमें धर्म सबसे प्रथम है। देश उनके समय भी पूर्णतया धार्मिक या और आज भी है। कौन धार्मिक एकता के लिये प्रयत्न करे?

पौराणिक विद्वान्, साधु संत, मठाधीश, क्या भूलकर भी चाहेंगे कि तिरुपति बालाजी के भगवान्, शिरड़ी के साँईबाबा वाले, पुट्टपार्थी के साँई बाबा वाले भगवान्, सोमनाथ जी, द्वारिकाजी, पुरी, उज्जैन वाले भगवान् सब मिलकर एक निराकार, सर्वशक्तिमान भगवान में समा जावें? विल्कुल असंभव? मुझे आगामी सैकड़ों-हजारों वर्षों तक संभव नहीं दिखता। इनकी जड़ों में मठा डालने वाला दयानंद तो १८८३ में ५९ वर्ष की आयु में ही चला गया। पहिला दयानंद महर्षि जैमिनी के पश्चात् छै: हजार वर्ष बाद आया था। दूसरा दयानंद प्रभु कव भेजेगा? भेजेगा भी या नहीं कुछ पता नहीं।

'धार्मिक अंधविष्वासों का कारण सद्ग्रन्थों का

स्वाध्याय न करना'

अंधविश्वास को किसने जन्म दिया है? विचार करने पर ज्ञात होता है कि अविद्या और अज्ञान से अन्धविश्वास उत्पन्न होता है। अन्धविश्वास दूर करने का उपाय क्या है, इस पर विचार करने पर ज्ञात होता है कि ज्ञान व विद्या से अन्धविश्वास दूर होते हैं। ज्ञान व अविद्या कहां मिलती है? इसका उत्तर है कि सदग्रन्थों का स्वाध्याय करने से ज्ञान व विद्या की प्राप्ति होती है। अतः अन्धविश्वास से बचने वा रक्षा के लिये सदग्रन्थों का स्वाध्याय आवश्यक है। सदग्रन्थ कौन से हैं और कौन से ग्रन्थ सदग्रन्थ नहीं हैं, इसका निर्धारण साधारण लोग नहीं कर सकते। अपितु छल-कपट-स्वार्थ-अविद्या रहित शुद्ध हृदय वाले विद्वान ही कर सकते हैं। विद्वानों की अनेक श्रेणियां हैं। पुराण व अन्य मत-मतान्तरों के ग्रन्थों के अध्ययन से अज्ञान व अविद्या उत्पन्न होने से अन्धविश्वास बढ़ते हैं। इसका प्रत्यक्ष उदाहरण हम समाज व देश विदेश में होने वाली नाना घटनाओं में पाते रहते हैं। साधारण मनुष्यों के स्वाध्याय का सबसे उत्तम ग्रन्थ कौन सा है? इसका उत्तर है कि जिसमें अज्ञान, अविद्या व अन्धविश्वास से युक्त भ्रान्तिपूर्ण बातें न हों तथा इसके विपरीत ज्ञान व विद्या उत्पन्न करने वाली बातें हो उसे ही हम सद्ज्ञान युक्त ग्रन्थ की संज्ञा दे सकते हैं। ऐसे वेद, ज्योतिष, दर्शन, उपनिषद, सूति आदि अनेक ग्रन्थ हैं। परन्तु संसार में सबसे उत्तम व सरल ग्रन्थ एकमात्र "सत्यार्थ प्रकाश" ही है।

प्रश्न किया जा सकता है कि सत्यार्थ प्रकाश ही अन्धविश्वासों से मुक्त ग्रन्थ है, इसका क्या प्रमाण है? इसका प्रथम उत्तर तो यह है कि यह एक सत्यान्वेषी महापुरुष महर्षि दयानन्द सरस्वती का लिखा हुआ ग्रन्थ है जिन्होंने अपना सारा जीवन सत्य की खोज, योग व ईश्वरोपासना तथा अध्ययन व अध्यापन में अर्पित

किया तथा जो समाज, देश व मनुष्यमात्र सहित प्राणीमात्र के कल्याण की भावना से भरे हुए थे। यह महर्षि दयानन्द ने अपना सारा जीवन सच्चे ईश्वर, मस्तु से बचने के उपायों, धर्म, समाज, देशहित की सभी बातों की खोज में लगाया और वह उसमें सफल हुए थे। वह इस कार्य में इसलिए सफल हो सके कि उन्हें वेद और वैदिक व्याकरण के सच्चे गुरु प्रज्ञाचक्षु स्वामी विरजानन्द सरस्वती मिले जिनका सारा जीवन ही सत्य की खोज व भ्रान्तिपूर्ण विषयों से सम्बद्धि त सत्य के निर्णय में व्यतीत हुआ था। दोनों गुरु शिष्य ने मिलकर 3 वर्ष तक सच्चे ईश्वर, जीवात्मा, प्रकृष्टि के स्वरूप तथा धर्म कर्म विषयक सभी विषयों पर गम्भीरता से चिन्तन किया। उनका मार्गदर्शक ईश्वरीय ज्ञान वेद था। वेद ईश्वरीय ज्ञान कैसे है? इसका एक उत्तर तो यह है कि यह संसार की सबसे प्राचीनतम पुस्तक होने के साथ ही सषष्ठि के आरम्भ में चार ऋषियों अग्नि, वायु, आदित्य और अंगिरा को सीधे ईश्वर से इसका ज्ञान मिला था। सषष्ठि के आरम्भ में अमैथुनी सषष्ठि में बड़ी संख्या में युवा स्त्री-पुरुष उत्पन्न हुए थे। माता-पिता आरम्भ में होते नहीं हैं, अतः सषष्ठिकर्ता ईश्वर बिना माता-पिता के अमैथुनी सषष्ठि करता है जो अण्डज व जरायुज न होकर उद्भिज सषष्ठि के अनुरूप होती है। इन उत्पन्न मनुष्यों को अपने जीवन के कर्तव्यों को जानने, समझने व करने के लिए भाषा सहित ज्ञान की आवश्यकता थी। ज्ञान व भाषा वर्तमान में सभी को माता-पिता व आचार्यों से मिलती है। सषष्ठि के आरम्भ में यह तीनों ही नहीं थे। केवल एक चेतन सत्ता ईश्वर थी जिसने इस संसार को बनाया था। दूसरी कार्य प्रकृष्टि वा सषष्ठि थी जिससे यह संसार बना था परन्तु जड़ व ज्ञानहीन होने से यह मनुष्यों को ज्ञान देने में सर्वथा असमर्थ होती है।

-मनमोहन कुमार आर्य देहरादून

यह संसार ज्ञान व शक्ति के समन्वय तथा तप-पुरुषार्थ का परिणाम है जिसमें प्रकृति की भूमिका उपादान कारण के रूप में होती है। संसार को बनाने हेतु जिस ज्ञान की आवश्यक थी उसमें सब सत्य विद्यायें सम्मिलित थी। संसार की विशालता को देखकर उस चेतन व ज्ञानवान सर्वज्ञ शक्ति की विशालता व सर्वव्यापकता के भी दर्शन होते हैं। ज्ञानवान व सर्वव्यापक होने से उस शक्ति ईश्वर को सृष्टि के आरम्भ में उत्पन्न मनुष्यों को ज्ञान देने में कोई कठिनाई नहीं थी। अतः उसने मनुष्यों की आत्माओं में अपने सर्वान्तर्यामी स्वरूप से प्रेरणा द्वारा ज्ञान को स्थापित कर दिया। उस ज्ञान के कारण मनुष्य परस्पर बोलने लगे व आपस में सभी प्रकार के व्यवहार होने आरम्भ हो गये। सृष्टि को बनाने वाला ईश्वर सर्वज्ञ अर्थात् सर्वज्ञानमय होने के कारण उसका दिया हुआ वेद भी सब सत्य विद्याओं से युक्त है। इसमें अज्ञान का लेश भी नहीं है। इन तथ्यों का साक्षात्कार विद्यासम्पन्न तथा योग सिद्ध विद्वान समाधि अवस्था में करते हैं। महर्षि दयानन्द ने भी वेद व ईश्वर में निहित सत्य ज्ञान का साक्षात्कार किया और उसके आधार पर ही उन्होंने 'सत्यार्थप्रकाश' ग्रन्थ की रचना की। अपने मन व मस्तिष्क से मत-मतान्तरों की बातों, पूर्वग्रहों व निंजी हितों से मुक्त होकर सत्यार्थप्रकाश का अध्ययन करने से सत्यार्थप्रकाश में निहित विषयों की सत्यता का साक्षात् ज्ञान होता है जिसकी साक्षी स्वयं हमारी अर्थात् पाठक की आत्मा देती है। सत्यार्थ प्रकाश का अध्ययन कर उसे समझ लेने पर सभी मत-मतान्तरों की अच्छी व बुरी बातों का ज्ञान मनुष्यों को हो जाता है जिससे वह अन्धविश्वासों से मुक्त व विद्या व ज्ञान से युक्त हो जाते हैं। ईश्वर, जीवात्मा व प्रकृति के स्वरूप के ज्ञान सहित अध्ययनकर्ता को अपने कर्तव्यों का ज्ञान भी हो ...शेष पृ. ७ पर

‘ईश्वर की कृपा व वेदाध्ययन से ही नास्तिकता की समाप्ति सम्भव’

‘खुदा के बन्दो को देखकर खुदा से मुनकिर हुई है दुनिया, कि जिसके ऐसे बन्दे हैं वो कोई अच्छा खुदा नहीं।’ आजकल संसार में सभी मतों के शिक्षित व धनिक मनुष्यों का आचरण प्रायः श्रेष्ठ मानवीय गुणों के विपरीत पाया जाता है जो मनुष्यों को नास्तिक बनाने में सहायक होता। इसका एक कारण ऐसे लोगों में वेदों का ज्ञान न होना भी है। वेदों का अध्येता वा ज्ञानी मनुष्य कभी नास्तिक नहीं हो सकता, ऐसा वेदों का कुछ अध्ययन करने पर हमारा विश्वास है। वेदों में जो भी मान्यतायें व सिद्धान्त हैं वह सब युक्ति, तर्क व सषष्टिकम के अनुकूल हैं। ईश्वर का स्वरूप व उसके कार्य भी युक्ति, तर्क व बुद्धि संगत हैं। वेदों के ज्ञान से दूर नास्तिक मनुष्य को ईश्वर के अस्तित्व में विश्वास करने वाला ईश्वर—विश्वासी कैसे बनाया जाये? क्या नास्तिक व्यक्ति के सभी प्रश्नों व शंकाओं का उत्तर देने से वह व्यक्ति आस्तिक बन सकता है? प्रायः ऐसा नहीं होता। सभी शंकाओं का उत्तर दे देने पर भी जिन कारणों से वह नास्तिक बना होता है, वह उसके सम्मुख होते हैं जिससे वह ईश्वर के अस्तित्व को मानने को तैयार नहीं होता। उसकी आत्मा, मन व बुद्धि में ईश्वर के अस्तित्व व उसके गुण—कर्म—स्वभाव का विश्वास दिलाना कठिन कार्य होता है। इससे सम्बन्धित एक बहुत ही प्रेरक उदाहरण हमें भारत में गुरुकुल पद्धति के पुरुलद्वारक व स्वतन्त्रता संग्राम के अपने समय के प्रथम पंक्ति के नेता स्वामी श्रद्धानन्द के जीवन में मिलता है जिसका वर्णन उन्होंने स्वयं अपनी लेखनी से अपनी आत्मा कथा ‘कल्याण मार्ग के पथिक’ में किया है।

स्वामी श्रद्धानन्द अपनी युवावस्था में नास्तिक बन गये थे, वह लिखते हैं कि 14 श्रावण संवत् 1936 (अगस्त, 1880) के दिन स्वामी दयानन्द बांसबरेली पधारे। 3 भाद्रपद को चले

गये। स्वामी जी महाराज के पहुंचते ही कोतवाल साहब (स्वामी श्रद्धानन्द के पिता श्री नानक चन्द जी) को हुकुम मिला कि पण्डित दयानन्द सरस्वती के व्याख्यानों के अन्दर फिसाद को रोकने का बन्दोबस्त कर दें। पिता जी स्वयं सभा में गये और स्वामी जी महाराज के व्याख्यानों से ऐसे प्रभावित हुए (कोतवाल साहिब कट्टर पौराणिक थे और वैदिक सिद्धान्तों को न जानते थे और न मानते थे) कि उनके सत्संग से मुझ नास्तिक की संशयनिवृति का उन्हें विश्वास हो गया। रात को घर आते ही मुझे कहा—“बेटा मुंशीराम (स्वामी श्रद्धानन्द जी का युवावस्था का नाम)। एक दण्डी संन्यासी आये हैं, बड़े विद्वान् और योगिराज हैं। उनकी वक्तव्या सुनकर तुम्हारे संशय दूर हो जाएंगे। कल मेरे साथ चलना।” उत्तर में कह तो दिया कि चलूंगा परन्तु मन में वही भाव रहा कि कवल संस्कृत जाननेवाला साधु बुद्धि की बात क्या करेगा? दूसरे दिन बेगम बाग की कोठी में पिताजी के साथ पहुंचा जहाँ व्याख्यान हो रहा था। उस दिव्य आदित्यमूर्ति को देख कुछ श्रद्धा उत्पन्न हुई, परन्तु जब पादरी टी.जे. स्कॉट और दो—तीन अन्य युरोपियनों को उत्सुकता से बैठे देखा तो श्रद्धा और भी बढ़ी। अभी दस मिनट वक्तव्या नहीं सुनी थी कि मन में विचार किया—‘यह विचित्र व्यक्ति है कि केवल संस्कृतज्ञ होते हुए युक्तियुक्त बातें करता है कि विद्वान् दग हो जाएँ।’ व्याख्यान परमात्मा के निज नाम ओ३म् पर था। वह पहले दिन का आत्मिक आह्लाद कभी भूल नहीं सकता। नास्तिक रहते हुए भी आत्मिक आह्लाद में निमग्न कर दे ना ऋषि—आत्मा का ही काम था। उसी दिन दण्डी स्वामी से निवेदन किया गया कि टाउनहॉल मिल गया है। इसलिए कल से व्याख्यान वहाँ शुरू होंगे। स्वामी जी ने उच्च स्वर से कह

दिया कि सवारी (बगधी वा घोड़ा गाड़ी) समय पर पहुंच जाया करेगी तो वह तैयार मिलेंगे।

टाउन हाल में जब तक ‘नमस्ते’, ‘पौप’, पुराणी, जैनी, किरानी, कुरानी इत्यादिक परिभाषाओं का अर्थ बतलाते रहे तब तक तो पिता जी श्रद्धा से सुनते रहे, परन्तु जब मूर्तिपूजा और ईश्वरावतार का खण्डन होने लगा तो जहाँ एक ओर मेरी श्रद्धा बढ़ने लगी वहाँ पिता जी ने तो आना बन्द कर दिया और एक अपने मातहत थानेदारी की ड्यूटी लगा दी। 24 अगस्त की शाम तक मेरा समय—विभाग यह रहा कि दिन का भोजन करके दोपहर को बेगम बाग की कोठी पहुंच ड्यौटी पर बैठ जाता। ढाई से चार बजे के बीच में जब ऋषि का दरबार लगता तो आज्ञा होते ही जो पहला मनुष्य आचार्य ऋषि को प्रणाम करता वह मैं था। प्रश्नोत्तर होते रहते और मैं उनका आनन्द लेता रहता। व्याख्यान के बाद बीस मिनट तक सब दरबारी विदा हो जाते और आचार्य चलने की तैयारी कर लेते। मैं अपनी वेगनट पर सीधा टाउनहाल पहुंचता। व्याख्यान का आनन्द उठाकर उस समय तक घर न लौटता जब तक कि आचार्य दयानन्द की बगधी उनके डेरे की ओर न चल देती। 25, 26, 27 अगस्त को ऋषि दयानन्द के पादरी स्कॉट के साथ तीन शास्त्रार्थ हुए। विषय प्रथम दिवस पुनर्जन्म, द्वितीय दिन ईश्वरावतार और तीसरे दिन यह था कि मनुष्य के पाप बिना फल भुगते क्षमा किये जाते हैं या नहीं। पहले दो दिन लेखकों में मैं भी था। परन्तु दूसरी रात को मुझे सन्निपात ज्वर हो गया और फिर आचार्य दयानन्द के दर्शन में न कर सका। 30 श्रावण से 9 भाद्रपद (15 से 25 अगस्त) तक ऋषि जीवन—सम्बन्धी अनेक घटनाएं मैंने देखी जिनमें से उन्हीं कुछ—एक को यहाँ लिखूँगा जिनका प्रभाव मुझ पर ऐसा पड़ा कि अब तक मेरी आंखों के सामने घूम

रही है। स्वामी श्रद्धानन्द जी ने स्वामी दयानन्द जी के बरेली में उपदेशों की अपनी आत्मकथा में विस्तार से चर्चा की है जो पढ़ने योग्य है। हम अन्य अप्रासंगिक किन्तु अति महत्वपूर्ण चर्चा को छोड़कर अपने मुख्य विषय पर आते हैं जो स्वामी दयानन्द से उनका नास्तिकता के विषय में संवाद था। स्वामी श्रद्धानन्द जी लिखते हैं—एक अन्तिम घटना के साथ इस अपूर्व सत्संग की कथा समाप्त करता हूँ। यद्यपि आचार्य दयानन्द के उपदेशों ने मुझे मोहित कर लिया था, तथापि मैं मन में सोचा करता था कि यदि ईश्वर और वेद के ढकोसले को पण्डित दयानन्द स्वामी तिलांजलि दे दें तो फिर कोई भी विद्वान् उनकी अपूर्व युक्तियों और तर्कना—शक्ति का सामना करनेवाला न रहे। मुझे अपने नास्तिकपन का उन दिनों अभिमान था। एक दिन ईश्वर के अस्तित्व पर आक्षेप कर डाले। पांच मिनट के प्रश्नोत्तर में ऐसा धिर गया कि जिहवा पर मुहर लग गयी। मैंने कहा—‘महाराज ! आपकी तर्कना शक्ति बड़ी तीक्ष्ण है। आपने मुझे चुप तो करा दिया, परन्तु यह विश्वास नहीं दिलाया कि परमेश्वर की कोई हस्ती (अस्तित्व) है।’ दूसरी बार फिर तैयारी करके गया, परन्तु परिणाम पूर्ववत् ही निकला। तीसरी बार फिर पूरी तैयारी करके गया परन्तु मेरे तर्क को फिर पछाड़ मिली। मैंने फिर अन्तिम उत्तर वही दिया—‘महाराज ! आपकी तर्कना—शक्ति बड़ी प्रबल है। आपने मुझे चुप तो करा दिया, परन्तु यह विश्वास नहीं दिलाया कि परमेश्वर की कोई हस्ती है?’ महाराज पहले हंसे, फिर गम्भीर स्वर से कहा “देखो, तुमने प्रश्न किये, मैंने उत्तर दिये—यह युक्ति की बात थी। मैंने कब प्रतिज्ञा की थी कि मैं तुम्हारा विश्वास परमेश्वर पर करा दूँगा? तुम्हारा परमेश्वर पर विश्वास उस समय होगा जब वह प्रभु स्वयं तुम्हें विश्वासी बना देंगे।” अब स्मरण आता है कि नीचे लिखा उपनिषद्वाक्य उन्होंने पढ़ा था—‘नायमात्मा प्रवचनेन लभ्यो न मेधया न बहुना श्रेतेन। यमेवैष वृणुते तेन लभ्यस्तस्यैष आत्मा विवृणुते तनुं

स्वाम्।’ (कठोपनिषद 1/2/23)

स्वामी श्रद्धानन्द लिखित आत्मकथा ‘कल्याण मार्ग का पथिक’ सभी के लिये पढ़ने योग्य एक अत्युत्तम ग्रन्थ है। गांधी जी ने भी इसे पढ़ा था। वह स्वामी श्रद्धानन्द जी को अपना बड़ा भाई कहते थे। स्वामी श्रद्धानन्द जी ने इस कथ्य में अपने जीवन की एक अत्यन्त निजी घटना भी दी हैं, जिसका उल्लेख शायद कोई मनुष्य नहीं कर सकता। इसके पढ़ने के बाद गांधी जी ने भी अपने जीवन की उससे मिलती जुलती घटना अपनी आत्मा कथा में वर्णित की थी। स्वामी श्रद्धानन्द जी की आत्मकथा की भूमिका से कुछ अत्यन्त महत्वपूर्ण शब्दों को पाठकों के अवलोकनार्थ प्रस्तुत कर रहे हैं—‘ऋषिवर ! तुम्हें भौतिक शरीर त्यागे 41 वर्ष हो चुके, परन्तु तुम्हारी दिव्य मूर्ति मेरे हृदय—पट पर अब तक ज्यों—की—त्यों अंकित है। मेरे निर्बल हृदय के अतिरिक्त कौन मरणधर्म मनुष्य जान सकता है कि कितनी बार गिरते—गिरते तुम्हारे स्मरणमात्र ने मेरी आत्मिक रक्षा की है। तुमने कितनी गिरी हुई आत्माओं की काया पलट दी, इसकी गणना कौन मनुष्य कर सकता है? परमात्मा के बिना, जिनकी पवित्र गोद में तुम इस समय विचर रहे हो, कौन कह सकता है कि तुम्हारे उपदेशों से निकली हुई अग्नि ने संसार में प्रचलित कितने पापों को दग्ध कर दिया है? परन्तु अपने विषय में मैं कह सकता हूँ कि तुम्हारे सत्संग ने मुझे कैसी गिरी हुई अवस्था से उठाकर सच्चा जीवन—लाभ करने के योग्य बनाया?”

हमें लगता है कि संसार में अनेक प्रकार के नास्तिक हैं। कुछ नास्तिक तो ऐसे हैं जो यह कहते हैं कि हम ईश्वर के अस्तित्व को नहीं मानते। हमारे सभी कम्युनिस्ट भाई और संसार के अनेक वैज्ञानिक इस श्रेणी में लिये जा सकते हैं। दूसरे नास्तिक हम उन लोगों को भी मानते हैं जो धर्म—कर्म तो खूब करते हैं, अपने मत, पन्थ व सम्प्रदाय की धर्म—पुस्तकों को पूरी श्रद्धा पूर्वक पढ़कर उन पर आचरण करते हैं परन्तु ईश्वर के सत्य स्वरूप को न जानने और उसकी सत्य पद्धति

वैदिक योग विधि से उपासना न करने के कारण वह भी अर्ध नास्तिक है कहे जायेंगे। उनकी भ्रान्तियां महाराज दयानन्द के ग्रन्थ सत्यार्थ प्रकाश आदि व वेद के स्वाध्याय से ही दूर हो सकती है जिनकी प्रेरणा इन अद्विनास्तिकों के धर्म गुरु आदि नहीं करते अपितु उन्हें सत्य से विमुक्त रखने का प्रयास करते हैं। अतः सत्यार्थ प्रकाश व वैदिक साहित्य को पढ़ बिना उन सभी की नास्तिकता समाप्त होना असम्भव प्रतीत होता है। हम लगता है कि यदि वह सत्यार्थ प्रकाश व वेदादि साहित्य का अध्ययन करतब ही ईश्वर की कष्टा होने अथवा ईश्वर के कष्टाकाटाक्ष होने पर ही वह सच्चे आस्तिक व सच्चे ईश्वर विश्वास बन सकते हैं जिस प्रकार स्वामी श्रद्धानन्द के जीवन में हुआ। यह बात हम निष्पक्ष रूप से अपने ज्ञान अनुभव के आधार पर कह रहे हैं। महर्षि दयानन्द ने सत्यार्थ प्रकाश से उल्लेख किया है और उपासना के विधि और उसका फल क्या होता है यह भी बताया है। एतदविषयक उनका विचार पाठकों के लाभार्थ प्रस्तुत है वह लिखते हैं कि जब उपासना करना चाहें, तब एकान्त शुद्ध देश में जाकर आसन लगा प्राणायाम कर बाहर विषयों से इन्द्रियों को रोक, मन का नाभिप्रदेश में, वा हृदय, कण्ठ, नेत्र शिखा अथवा पीठ के मध्य हाड़ की किसी स्थान पर रिस्थर कर अपनी आत्मा और परमात्मा का विवेचन करवा परमात्मा में मग्न होकर संयमी होवे जब इन साधनों को करता है, तब उसका आत्मा और अन्तःकरण पवित्र होकर सत्य से पूर्ण हो जाता है नित्य प्रति ज्ञान—विज्ञान बढ़ा कर मुक्ति तक पहुँच जाता है। जो आप्रहर में एक घड़ी भर भी इस प्रकार यान करता है वह सदा उन्नति का प्राप्त हो जाता है। उपासना का फल बताते हुए वह कहते हैं कि जैसे शीत से आत्मर पुरुष का अग्नि के पास जाने से शीत निवस्त हो जाता है वैसे परमेश्वर के समीप प्राप्त होने से सब दोष—दुःख छूटकर परमेश्वर के गुण—कर्म—स्वभाव के सदृश जीवात्मा

के गुण—कर्म—स्वभाव पवित्र हो जाते हैं। इसलिये परमेश्वर की स्तुति, प्रार्थना और उपासना अवश्य करनी चाहिये। उपासना से आत्मा का बल इतना बढ़ेगा कि वह पर्वत के समान दुःख प्राप्त होने पर भी न घबरावेगा, और सब को सहन कर सकेगा। क्या यह छोटी बात है? और जो परमेश्वर की स्तुति, प्रार्थना और उपासना नहीं करता (यह बात नास्तिक, अर्धनास्तिक और सही विधि से उपासना न करने वाले सभी लोगों पर लागू होती है), वह कष्टघ्न और महामूर्ख भी होता है क्योंकि जिस परमात्मा ने इस जगत के सब पदार्थ बनाकर जीवों को सुख के लिये दे रखे हैं, उसका गुण भूल जाना, ईश्वर ही को न मानना कष्टघ्नता और मूर्खता है।

नास्तिक लोगों का मत होता है कि ईश्वर का अस्तित्व ही नहीं है। इसी कारण से वह वेद और धर्म—कर्म को नहीं मानते। ऐसे लोगों का नास्तिक बनना भी कई बार मत—पन्थों की मिथ्या मान्यतायें व कर्म—काण्ड ही होते हैं। स्वामी श्रद्धानन्द भी मिथ्या मान्यताओं, पाखण्ड से पूर्ण परम्पराओं व धार्मिक कहे जाने वाले लोगों के अनाचार को देखकर ही नास्तिक हुए थे। अतः ईश्वर व उसकी उपासना की विधि को तर्क, युक्ति व बुद्धि की कसौटी पर कस कर ही स्वीकार करना चाहिये। प्रश्न है कि आप ईश्वर—ईश्वर कहते हो, परन्तु उसकी सिद्धि किस प्रकार करते हों? स्वामी दयानन्द—सब प्रत्यक्षादि प्रमाणों से। प्रश्न—ईश्वर में प्रत्यक्षादि प्रमाण कभी नहीं धाट सकते? स्वामीजी—‘इन्द्रियार्थसन्निकर्षोत्पन्नं ज्ञानमव्य दे श्यमव्यभिचारि व्यवसायात्मकं प्रत्यक्षम्’ (न्यायदर्शन)। जो श्रोत्र, त्वचा, चक्षु, जिह्वा, ध्राण और मन का, शब्द, स्पर्श, रूप, रस, गन्ध, सुख—दुःख सत्यासत्य विषयों के साथ सम्बन्ध होने से ज्ञान उत्पन्न होता है, उसको ‘प्रत्यक्ष’ कहते हैं, परन्तु वह निर्भ्रम हो। अब विचारना चाहिये कि इन्द्रियों और मन से गुणों का प्रत्यक्ष होता है गुणी का नहीं। जैसे चारों त्वचा आदि इन्द्रियों से स्पर्श रूप, रस और गन्ध का ज्ञान होने से गुणी जो पृथिवी

पृ. ४ का शेष....

जाता है। हमारे इस विवेचन से यह ज्ञात हुआ कि ईश्वर ज्ञान का देने वाला आदि स्रोत है। इसके बाद जो भी ग्रन्थ व पुस्तकों अस्तित्व में आई हैं वह सब ऋषि—मुनियों व साधारण मनुष्यों रचित पुस्तकें हैं। जिन ग्रन्थों में ईश्वर व सत्पुरुषों की प्रशंसा है, वह पठनीय हैं और जिसमें एक दूसरे की निन्दा व भ्रान्तियुक्त कथन व सृष्टिक्रम के विरुद्ध अविश्वनीय तर्क व युक्ति विरुद्ध बातें हैं वह पुस्तकें व उसका आत्मा—युक्त मन से प्रत्यक्ष किया जाता है, वैसे इस प्रत्यक्ष सृष्टि में रचनाविशेष आदि (कर्म और) ज्ञानादि गुणों के प्रत्यक्ष होने से परमेश्वर का भी प्रत्यक्ष है। और जब आत्मा मन और मन इन्द्रियों को किसी विषय में लगाता, वा चोरी आदि बुरी वा परोपकार आदि अच्छी बात के करने का जिस क्षण में आरम्भ करता है, उस समय जीव की इच्छा—ज्ञानादि उसी इच्छित विषय पर झुक जाता है। उसी क्षण में आत्मा के भीतर से बुरे काम करने में भय, शंका और लज्जा, तथा अच्छे कामों के करने में अभय, निःशक्ता और आनन्दोत्साह उठता है। वह जीवात्मा की ओर से नहीं, किन्तु परमात्मा की ओर से है व होता है। और जब जीवात्मा शुद्ध होके परमात्मा का विचार करने में तत्पर रहता है, उसको उसी समय दोनों प्रत्यक्ष होते हैं। जब परमेश्वर के प्रत्यक्ष होता है तो अनुमानादि से परमेश्वर के ज्ञान होने में क्या सन्देह है? क्योंकि कार्य को देखके कारण का अनुमान होता है। हम समझते हैं कि जिस व्यक्ति को यह बातें समझ में आ जाती है उसे फिर ईश्वर के अस्तित्व के बारे में कोई शंका नहीं रहती। अतः इन पंक्तियों को बार बार पढ़ कर उसका यथार्थ भाव समझने का प्रयास करना चाहिये। स्वामी दयानन्द, स्वामी श्रद्धानन्द की भाँति सच्चा आस्तिक बनने के लिए ईश्वर की कष्टा के साथ वेदादि सदग्रन्थों का स्वाध्याय व अध्ययन आवश्यक है। ईश्वर के प्रति श्रद्धा व विश्वास तभी जाग्रत होते हैं जब ईश्वर की कष्टा होती है। इसी के साथ लेखनी को विराम देते हैं।

ग्रन्थ साधारण मनुष्यों द्वारा लिखित होने से त्याज्य हैं। वह प्रमाण कोटि में नहीं आते हैं। ऐसे ग्रन्थ विष सम्पूर्णत अन्न के समान होते हैं। महर्षि दयानन्द ने समस्त वैदिक साहित्य से ज्ञान का आलोड़न कर प्राप्त हुए सत्य ज्ञान को सत्यार्थ प्रकाश ग्रन्थ में प्रस्तुत किया था। इसे पढ़कर निष्पक्ष भाव से इसके संसार का अन्धविश्वास निवारण व सभी आधयात्मिक व सांसारिक सत्य व यथार्थ ज्ञान को प्रदान करने वाला अपूर्व सर्वोत्तम ग्रन्थ कहा जा सकता है। अतः सफल जीवन व्यतीत करने के लिए किसी भी मत, सम्प्रदाय व पन्थ में न फंस कर यदि सत्यार्थ प्रकाश व अन्य वैदिक साहित्य को पढ़ा जाये तो मनुष्य अज्ञान व अन्धविश्वासों सहित अन्धी श्रद्धा व आस्था से भी बच सकता है। जो व्यक्ति ईश्वर से प्राप्त मनुष्य जीवन में सत्य को जानने व उसे धारण करने का प्रयत्न नहीं करता व परम्परागत मतों को आंख मूंद कर यथावत् स्वीकार कर लेता है, उसका जन्म लेना इसलिए व्यर्थ सिद्ध होता है कि परमात्मा से प्राप्त सत्य व असत्य का विवेचन करने के लिए प्राप्त बुद्धि का उसने सदुपयोग नहीं किया है। वैदिक विचारणा जिसका पूरा पोषण सत्यार्थ प्रकाश में हुआ है, उसके अनुसार मनुष्य जीवन का उद्देश्य अभ्युदय व निःश्रेयस (मोक्ष प्राप्ति) है। इन दोनों की प्राप्ति वैदिक विचाराधारा के अनुसार—जीवनयापन कर धर्म—अर्थ—काम—मोक्ष के रूप में होती है। अतः जीवन के कल्याण व सफलता के लिए सत्यार्थ प्रकाश व वैदिक साहित्य के इतर ग्रन्थों का सजग होकर विवेकपूर्वक अध्ययन करना चाहिये। यह भी बताना है कि सत्यार्थ प्रकाश पढ़कर एक माह में जो अधिकांश ज्ञान प्राप्त होता है वह समस्त वैदिक साहित्य के द्वारा कई वर्षों में होता है। अतः सत्यार्थप्रकाश वैदिक वांग्मय का सार व अर्वाचीन मत—मतान्तरों के यथार्थ स्वरूप का परिचय कराने वाला दुर्लभ व मूल्यावान ग्रन्थ है। एक कवि की दो पंक्तियां लिखकर इस लेख को विराम देते हैं। भरोसा कर तू ईश्वर पर तुझे धोखा नहीं होगा। यह जीवन बीत जायेगा, तुझे रोना नहीं होगा।।

हाशिए पर आदिवासी

● राजीव कुमार

झा रखंड में बिरसा मुंडा के जन्म से कई वर्ष पहले संथाल परगना के भगनाथीह गांव में चुनका मुर्मू के घर चार भाइयों सिद्धू, कान्हू, चांद एवं भैरव तथा दो बहनें फूलों एवं झानों ने जन्म लिया। सिद्धू अपने चार भाइयों में सबसे बड़े थे। कान्हू के साथ मिलकर वर्ष 1853 से 1856 तक संथाल उन्होंने हूल अर्थात् संथाल विपल्व, जो अंग्रेजी साम्राज्य के खिलाफ लड़ा गया, का नेतृत्व किया।

इतिहासकारों ने संथाल विपल्व को मुक्ति आंदोलन का दर्जा दिया है। संथाल हूल या विपल्व कई अर्थों में समाजवाद के लिए पहली लड़ाई थी, जिसमें न सिर्फ संथाल जनजाति के लोग बल्कि समाज के हर शोषित वर्ग के लोग सिद्धू एवं कान्हू के नेतृत्व में आगे आए।

इस मुक्ति आंदोलन में बच्चे, बढ़े, मर्द-औरत सभी ने बराबर हिस्सेदारी की, चारों भाइयों की दो बहनें फूलों और झानों धोड़े पर बैठ साल पत्ता लेकर गांव-गांव जाकर हूल का निमंत्रण देती थी और मौका मिलने पर अंग्रेज सिपाहियों को झटकने ले जानी

संथाल हूल का महत्व का अंदाजा इस बात से लगाया जा सकता है कि जर्मनी के समकालीन चिंतक कार्ल मार्क्स ने अपनी पुस्तक 'नोट्स ऑफ इंडियन हिस्ट्री' में जून 1855 के संथाल हूल को जनक्राति की संज्ञा दी है। परंतु भारतीय इतिहासकारों ने आदिवासियों की उपेक्षा करते हुए इतिहास में इनको हाशिये में डाल दिया, परिणामस्वरूप आज सिद्धू, कान्हू, चांद, भैरव व इनकी दो सगी बहनें फूलों एवं झानों के योगदान को इतिहास के पब्लिक में नहीं पड़ा जा सकता है।

पारम्परिक उचार से टीक होकर फिर आंदोलन में कूद पड़े। सिद्धू को टीक होने में कुछ ज्यादा वक्त लगा, मगर इसी बीच एक विद्यासंघाती ने अंग्रेजों को सूचना दें दी और सिद्धू को पकड़ा दिया। यह संथाल विपल्व को पहला झटका था। दूसरा झटका जामताड़ा में लगा, जब उपरबांधा के सरदार घटवाल ने धोखे से कान्हू को जनवरी 1856 में अंग्रेजी सेना के हवाले कर दिया। सिद्धू को अंग्रेज पहले ही फांसी दे चुके थे। आनन्दानन में एक द्वितीय मुकदमा चलवाकर कान्हू को भी फांसी पर लटका दिया गया। हालांकि सिद्धू, कान्हू व उनके दो अन्य भाई चांद और भैरव इस संथाल विपल्व में शहीद हो गये थे, मगर अंग्रेज इस आंदोलन को पूर्णत कुचल नहीं पाए। भारत का यह दूसरा महान विपल्व था। वर्ष 1831 का कोल विपल्व भारत का प्रथम महान विपल्व था तथा 1857 का सैनिक विद्रोह भारत का तीसरा महान विपल्व था।

वर्ष 1855 के संथाल विपल्व में अंतर्निहित शक्ति का अंदाजा इसी बात से लगाया जा सकता है कि अंग्रेजों ने विपल्व की शक्ति कम करने के लिए बिना मारे भारत में सबसे पहला आदिवासी नाम का

थी और उनका कल्प कर देती थी। आज भी इस मुक्ति आंदोलन की अमरगाथा झारखंड के जंगलों, पहोंे, कंदराओं तथा जन-जन के हृदय में व्याप्त है सिद्धू और कानू के नेतृत्व में चलाया गया यह मुक्ति आंदोलन 30 जून 1855 से सितम्बर 1856 तक अविराम गति से संथाल परगना के भगनड़ीहा ग्राम से बंगाल स्थित मुर्शिदाबाद के छोर तक चलता रहा। इसमें अत्याचारी जर्मीदारों, महाजनों, अंग्रेज अफसरों, अंग्रेजों का साथ देने वाले भारतीय अफसरों, जर्मीदारों, राजागणी को कुचलते हुए इन लोगों की धन-सम्पद पर कब्जा किया गया। यह धन-सम्पद सिद्धू एवं कानू ने सारे गरीबों में बांट दिया था। भगनड़ीहा ग्राम में 30 जून 1855 को सिद्धू एवं कानू के नेतृत्व में एक आमसभा बुलाई गयी, जिसमें भगनड़ीहा ग्राम के जंगल तराई के लोग तो शामिल हुए ही थे, दुमका, देवघर, गोड़ा, पाकुड़ जामताड़ा, महेशपुर, कहलगांव, हजारीबाग, मानभू, वर्धमान, भागलपुर, पूर्णिया, सागरभांगा, उपरबांध आदि के सभी समुदायों के तकरीबन दस हजार लोगों ने भाग लिया। इसमें सभी एकमत से जर्मीदारों, ठेकेदारों, महाजनों एवं अत्याचारी अंग्रेजों एवं भारतीय प्रशासकों के खिलाफ लड़ने तथा उनके सभी अत्याचारों से छुटकारा पाने के लिए दृढ़ संकल्प हुए तथा सर्वसम्मति से सिद्धू एवं कानू को अपना सर्वमान्य नेता

चुना। अपने दोनों भाइयों को सहयोग देने के लिए सिद्धू एवं कानू के दो अन्य भाइयों चांद और भैरव भी इस जनसंघर्ष में कधे से कंधा मिलाकर लड़े और अपना सर्वस्व नौछवर किया। इस आम सभा में अनुशासन और नियम तय किए गए। अलग-अलग समूहों को अलग-अलग जिम्मेदारियां सौंपी गयीं। भारत में पांच जमाते अंग्रेज व्यापारियों को उखाड़ फेंकने का इस आम सभा में उपस्थित दस हजार लोगों पर उमाद सा छ गया था। 30 जून 1855 में अंग्रेज अत्याचारियों के खिलाफ संघर्ष के जुनून का अंदाजा इस बात से लगाया जा सकता है कि इस वर्ष खेती नहीं करने का फैसला किया गया। ऐसा फैसला लेना मामूली बात नहीं थी। सिद्धू और कानू ने यह फैसला इस मकसद से लिया था कि आदिवासी लोग तो कंद-मूल खाकर रहे ले गे, पर जब खेती ही नहीं होगी तो अंग्रेज और उनके मातहत रहने वाले बाबू क्या खायेंगे। गौरतलब है कि अनाज खाते तो सभी थे, पर उपजाते सिर्फ आदिवासी थे। हालांकि इस फैसले ने गरीब आदिवासियों को मरने का रास्ता दिखाया था, परंतु जिन्दगी के लिए लड़ने का वह उमाद उन लोगों पर ऐसा आया था कि यह फैसला भी सर्वसम्मति से आमसभा में पारित हो गया और खेती बंद कर दी गयी।

इतिहास गवाह है कि 1767 के मार्च में

बे ते बंदूकधारी अंग्रेज फैजियों को रोकने के लिए धालमूगे के आदिवासियों ने अपने-अपने घर आग लगाकर फूंक दिये थे। उन्होंने तीर-धनुष और गौरिल्ला हमलों के बल पर 1767 से 1800 तक अंग्रेजों को अपने क्षेत्रों में घुसने नहीं दिया था। 30 जून 1855 को भगनड़ीहा ग्राम में आहूत आमसभा में लिया गया खेती नहीं करने का निर्णय भी अपना घर फूंकने जैसा ही था। वर्ष 1855 में अंग्रेज सरकार के कोलकाता से संथाल परगना के लोहपहो तक रेलवे लाइन बिछाने के फैसले ने संथाल विपल्व की आग में धी डालने का काम किया। रेल लाइन बिछाने के क्रम में संथालों के बाप-दादाओं के भूखंडों को बिना मुआवजा दिए कब्जा लिया गया। हजारों एके उपजाऊ भूमि संथालों से छीन ली गयी।

रेलवे लाइनों में गरीबों को बेगार मजदूरी करवायी गयी तथा उन्हें जबरन कोलकाता भेज दिया गया। इतिहास में टामस और हेन्स नामक ठेकेदारों का जिक्र आता है, जिन्होंने ने भी समान भागीदारी निभाई थी। 30 जून 1855 के बाद से लेकर अक्टूबर माह के अंत तक चले आंदोलन में पूरे क्षेत्रों में फैले करीब सभी गांवों पर आंदोलनकरियों का अधिकार हो चुका था। इस दौरान महेशपुर के सम्मुख हुयी थि त में सिद्धू कानू तथा भैरव घायल हो गए, जिसमें सिद्धू के जख्म गंभीर थे। कानू और भैरव जड़ी-बूटी के

तथा संथाल परगना काश्तकारी अधिनियम बनाया। इसमें कोई दोग्रय नहीं कि भारत का प्रथम राष्ट्रीय आंदोलन कहा जाने वाला 1857 का सैनिक विद्रोह वहुत कुछ संथाल विपल्व के पदचिह्नों पर चला और आगे इसी तरह भारत के स्वतंत्रता आंदोलन की अग्नि को प्रज्ज्वलित करता रहा। संथाल हूल का महत्व का अंदाजा इस बात से लगाया जा सकता है कि जर्मनी के समकालीन चिंतक कार्ल मार्क्स ने अपनी पुस्तक 'नोटस आफ इंडियन हिस्ट्री' में जून 1855 के संथाल हूल को जनक्रांति की संज्ञा दी है। परंतु भारतीय इतिहासकारों ने आदिवासियों की उपेक्षा करते हुए इतिहास में इनको हाशिये में डाल दिया, परिणामस्वरूप आज सिद्धू कानू, चांद, भैरव व इनकी दो सभी बहनें फूले एवं झानों के योगदान को इतिहास के पत्रों में नहीं पै। जा सकता है। झारखंड के बच्चों को इन महानायकों एवं नायिकाओं के संबंध में पै प्या ही नहीं जाता है। हूल विपल्व आज भी अप्रासांकिक है, क्योंकि जिस उद्देश्य से सिद्धू और कानू ने विपल्व की शुरुआत की थी, वह आज 158 वर्षों बाद भी झारखंड के आदिवासियों को हासिल नहीं हो पाया है। झारखंड राज्य गठन के बाद आज तक मुख्यमंत्री समेत कई अन्य महत्वपूर्ण विभागों में आदिवासी नेतृत्व रहा, परंतु आदिवासियों का शोषण निरंतर जारी है।

ఆర్థిక నారాయణపేట ఆద్వార్యంలో సిర్పిపాంచబడుచున్న దయాసంద విద్యామందిర ఉన్నత పారశాల ఉపాధ్యాయ సుశ్రీ నాగమ్మ గ్రామి జాతీయ ఉత్తమ ఉపాధ్యాయ అవార్డు లభించినది. 5వ సిర్పిపంచబడు 2015 నాడు డిస్ట్రిక్ట్ రాష్ట్రపతి ప్రముఖుల్లి చేతులమైదుగా ఈ గ్రామాన్ని రూ. 50,000/- నగదుతో బాటు అందుకొచ్చితున్నారు.

విషణువు

ଉପାଧ୍ୟାୟ ପୁତ୍ରଠିଂଚ ଜୀବିତରେ ଦାଳା ନେଇଗ୍ରା ଉଠିଲୁଙ୍କ ନେ
ଅଭ୍ୟାସୀୟଠିଂ ମହାଶୀ ଦାଳାମହିଳିକଣ୍ଠିଂବି. ଉଦ୍ଦ୍ରୋହ ପରିଣାମ ପ୍ରଦାନ
ସହାଯ୍ୟଠିଂଦରନ୍ତି, ଉତ୍ସାହାତି ନେଇକ୍ଷଣ ତୁମିକୁଠିଂବି ଦେଖିଲାମାତିଂ
କଷ୍ଟପଦକ୍ଷର୍ମଦେହନ୍ତି. ଜୀବା କାଳି ନେଇଶରକ ହଶୁଲୁଯା. ଅଳନ୍ତମାତ୍ରା
ହଶୁଲୁଯା. ମୀଟି ମୁଦ୍ରା ନେଇତ୍ତୁବି ପେରାଦୁତ୍ତା ଦିନାରୁଲ ଜୀବିତାଲ୍ଲୀ
ଦେଖିଲୁଲ ନିମ୍ନେ ଉପାଧ୍ୟାୟଙ୍କ କେତ୍କିଲୁଲ. ଲାଲିକ କିମ୍ବ ମୁଗ୍ଧରୁଙ୍କ
ମେଦି ପ୍ରତିନିଧିବୁଲ. ଅଳମ୍ବି ନେଇବରିକ କନ ରାଷ୍ଟ୍ରପିତି ପ୍ରାଚୀନ ଚେତୁଲ
ମୁଦିଗୁଙ୍କ ଉତ୍ତରମ ଉପାଧ୍ୟାୟଙ୍କ ନେଇରପଠିଂ ଅଳମ୍ବିନ୍ଦିରୁଲାନ୍ତି.
ମୁଦିରୁମଂତମେ ହାରି ଏଇଯାବା କୁଳପଠିଂ

କ୍ଲିଯୁ ପାର୍ସ୍‌ବେଟ୍... ଫେର୍ଟ୍ ମା ଫେର୍ଟ୍ ପରମ୍ପରାଲୁ!

10

Digitized by srujanika@gmail.com

卷之三

250

పేరు కూడా ముద్దలో...

జాతీయ అవార్డు

During the campaign, he
and his wife, Dorothy, enjoyed
hiking, tennis, swimming,
and watching football games.
He was a member of the
Montgomery Club, the P.E.O.,
and the Kiwanis Club. He was
also a member of the First
Methodist Church.

- నెప్పంబక్క కవరాప్రవాతి దేశులం చీకుగా
  - సామాజిక కార్బూకమారట చ్యాండుకు
  - వీధిలో ఉన్న అంశాలకు దైఖుపు: వామము

విష క్షపి ఫలితమాది!

- వెములి లక్ష్మిరెడ్డి, ఈనాదు, కరీంనగర్ డే

Capítulo 01 - O que é o exodrom?

ஏதும் எதிர்க்கொண்டு
நான் வருகிறேன்

新編古今圖書集成

三三

1972-2000 observations
of the eastern Laurentide
ice sheet were collected from
public sources. The data set
includes surface elevation, snow
depth, ablation, and
surface slope, along with the
location of each location.
Data points are not all located
in Millett, until ablation
is finished in 2000.

అసలు మహాత్ముడు

ఇదేమి పురతు మహాత్మా !

‘ఒక్కసారి మహాత్ముడిని మన దగ్గరికి వచ్చిపోవునుండి. ఆయనను కళ్ళారా చూసుకుని తరిస్తాం’ అని శ్రద్ధానందను బతిమిలాడారు ప్రజలు. ‘మీ దర్శనాన్ని జనమంతా కోరుతున్నారు. ఎలాగూ పంజాబ్, సింధీల పర్యటనకు వెళుతున్నారు గదా. మధ్యలో మా దగ్గర ఒకరోజు ఆగండి’ అని గాంధిగారికి స్మామి తంత్రి ఇచ్చాడు.

సరే. రేపు సాయంత్రం అక్కడికి వస్తాను. కానీ నా రాకను రహస్యంగా ఉంచండి. జనాలందరూ వచ్చి ప్రదర్శన చేస్తే నేను భరించలేను. అసలే నా ఆరోగ్యం బాగోలేదు’ అని తిరుగు పెలిగ్రాం ఇచ్చాడు మహాత్ముడు.

స్మామిజీ ఉసూరుమన్నాడు. ‘దేవుడిలా తనను కొలిచే భక్తులకు దర్శనవే ఇవ్వనంటాడిమిటి ఈయన’ అని లోపల సొచ్చుకున్నాడు. చేసేదిలేక నాయకుడి ఆజ్ఞను పాటించాడు. కొద్దిమంది ముఖ్య నాయకులను మాత్రం తీసుకుని రైల్వేసేషనుకు వెళ్లాడు.

రైలు వచ్చింది. కానీ అందులో మహాత్ముడు లేదు.

ఫిలీకి 65 కిలోమీటర్ల దూరం ఉండగానే పల్స్‌లో స్టేషను దగ్గర అధికారులు గాంధిని దింపేశారు. మీరు వెళ్తే శాంతికి భంగం వాటిల్లతుంది కనుక పంజాబ్కు మీరు వెళ్లటానికి వీల్చేదంటూ నిషేధాజ్ఞను చేతిలో పెట్టి, పోలీసు ఎస్యార్స్‌తో ముంబయి వెళ్లే రైలు ఎక్కించారు. ముంబయిలో దిగగానే ఆయనను మీ దారిన మీరు వెళ్లవచ్చని చెప్పి విడిచిపెట్టారు.

నిజానికి అది అరెస్టు కాదు. కానీ మహాత్ముడిని నిర్ఘంధించారన్న వార్త దేశమంతా కార్పుచ్చులా వ్యాపించింది. బ్రిటిష్ దుర్బీతికి వ్యతిరేకంగా సెగలు కక్కుతున్న ప్రజాగ్రహం ఒక్కపెట్టున భళ్లుమంది. దేశంలో ఎక్కడ చూసినా నిరసన ప్రదర్శనలు, హర్షాళ్లు, ‘మహాత్మాగాంధీకి జై’ అని మినుంటేలా నినాదాలు.

విచారించిన హంటర్ కమిటీ నివేదిక ప్రకారం—ఆహమృదాబాదులో అల్లరి మూక ఇద్దరు అధికారులను హతమార్గగా పోలీసులు 28 మందిని కాల్చి చంపారు. 123 మందిని గాయపరిచారు. పోలీసు తూటాలు బలిగొన్నవారి నంఖ్య అధికారికంగా చెప్పిన దానికంటే చాలా ఎక్కువే. గుంపులను విధ్వంసానికి పురికొల్చింది పోలీసులు చేసిన అఫూయిత్యాలే.

తొలి కబురు తెలియగానే గాంధీగారు అహమృదాబాద్కు దివ్యన వెళ్లాడు. తెల్లదౌరతనమూ, దానిచేతిలోని పోలీసు బిలగమూ చేసిన కొండంత అపరాధాలు ఆయన కంటికి అనలేదు. తన మీద వెరిఫ్క్షక్తితో అమాయక జనం క్లాస్‌డ్రైకంలో చేసిన గోరంత తమ్ములే ఆయనకు భూతద్దంలో కనిపించాయి.

1919 ఏప్రిల్ 14న అహమృదాబాద్ ప్రసంగంలో ఆయన ప్రజల పాపాలను ఇలా ఏకరువు పెట్టాడు:

‘సత్యాగ్రహంలో హింస వనికిరాదని, విధ్వంసానికి తావు లేదని నేను లెక్కలేనన్నిసార్లు చెప్పాను. అయినా సత్యాగ్రహం పేరిట మనం భవనాలు తగలిపెట్టాం. ఆయధాలను గుంజాకున్నాం. రెళ్ల ఆపోం. పెలిగ్రాఫ్ తీగలు కత్తిరించాం. అమాయకులను చంపాం. దుకాణాలు, ఇట్ల దోచుకున్నాం. ఇలాంటి పనులు చేస్తేగాని నన్ను తైడు నుంచో, ఊకంబం నుంచో రక్షించలేనుకుంటే అలాంటి రక్షణ నాకు వద్దే వద్దు’

[Mahatma Gandhi - The man and His Mission, p.55]

అటునుంచి భేదా జిల్లా నదియాదీకు వెళ్లాడు. ఆక్కడా అలాంటి పరిస్థితి. ఒక్కరుగని కోపంలో జనం చేసిన ఆగదాల వైనాలు వినేకాద్ది మహాత్ముడికి దుఃఖం

వచ్చింది. శాసనోల్లంఘనకు పాల్గడమని పిలువు ఇవ్వడం ద్వారా తానే పెద్ద తప్పు చెసినట్టు ఆయనకు అర్థమైంది. సత్యాగ్రహా అన్నవాడు అన్ని శాసనాలనూ తుచ తప్పక పాటించాలి. అప్పుడు మాత్రమే కొన్ని ప్రత్యేక పరిస్థితుల్లో ఎంచుకున్న కొన్ని శాసనాలను ఉల్లంఘించే హక్కు అతడికి వస్తుంది. అన్ని విధాల యొగ్యత పొందకుండా సత్యాగ్రహానికి దిగే హక్కు ఎవరికి లేదు. అలా తాను పెట్టే పరీక్షలన్నీ నెగ్గి, తన ప్రమాణాల ప్రకారం పూర్తి యొగ్యత సంతరించుకోక ముందే జనానికి సత్యాగ్రహ ఆయుధం ప్రసాదించబం ద్వారా తానే హిమాలయాలంత పెద్ద తప్పు (Himalayan miscalculation) చేశానని గాంధీజీ చెప్పుకున్నాడు.

అక్కడితో ఆగలేదు. రౌలట్ చట్టానికి వ్యక్తిరేకంగా దేశమంతటా ఉన్నెత్తున సాగుతున్న జాతీయోద్యమాన్ని ఉన్నపశాల ఆపేశాడు. సత్యాగ్రహ తత్వాన్ని పూర్తిగా అర్థం చేసుకుని, దాని కలోర నియమాలను ప్రజలకు వివరించి, వారు దారి తప్పకుండా చూసిందుకు కుసుకులేని కావలి కాయగలరని తనకు నమ్మకం కలిగించగల స్వచ్ఛహృదయాల వలంటీర్ణ తయారు అయ్యేవరకూ విస్తృత స్థాయిన ప్రజా పోరాటం మళ్ళీ మొదలెట్టేదే లేదని చేట గొట్టాడు.

బంగారంలాంటి ప్రజా పోరాటాలు మొదలయ్యా కాగానే నిష్కారణంగా, చేజేతులా అణచివేసే మహాత్ముడి లీలల వరసలో ఇది మొదటిది. రౌలట్ బిల్లు అలజడి తరవాత సహాయ నిరాకరణ ఉన్నమం; పదేళ్ల విరామం తర్వాత శాసనోల్లంఘనోద్యమం. మళ్ళీ పుష్పరం తరవాత కీటించియా పోరాటం... అన్నిటి ఒకచే తీరు. నిర్మాణ కార్యక్రమాలు, పాయఖానాల కడుగుళ్లు, రాట్సుల వొడుకుళ్లు

తోలి కబురు తెలియగానే గాంధిగారు అహమ్మదాబాద్కు రివ్వన వెళ్లాడు. తెల్లదొరతనమూ, దాని చేతిలోని పోలీసు బలగమూ చేసిన కొండంత అపరాధాలు ఆయన కంటికి అనలేదు. తన మీద వెరిభక్తితో అపాయంక జనం క్రష్ణాక్రియాక్రియలో చేసిన గోరంత తప్పుచే ఆయనకు భూతధ్వంలో కనిపించాయి.

అంటూ ఏళ్ల తరబడి కాలక్షేపం చేస్తూ, మరీ తప్పనిసరి అఱునప్పుడు దశాబ్దానికి ఉద్యమం మొదలెట్టి, అది కాన్త కాక అందుకుంటూండగా ఏదో ఒక సాకుతో రక్కున ఆపేసి, తెల్ల సర్పారును సంతోష పెట్టటంతోనే మహాత్ముడు పాపుశత్యాజ్ఞం గడిపేశాడు.

ఉద్యమ నాయకుడు అనుకున్నవాడే ఉద్యమం ఉసురు తీసే విచిత్ర పరిణామం తటిపీంచిన ప్రతిసారీ ఆయను నమ్మకున్న ప్రతివాడూ, అప్పటి మన జాతీయ నాయకుల్లో ప్రతి ఒక్కరూ దిగ్రమ చెందారు. నోట మాటరాక ప్రూస్పడ్డారు. లోలోపల మధునవడ్డారు. తప్ప చేశారంటూ మహానాయకుడికి ఉత్తరాలు రాశారు. ‘ఆత్మకథల్లో తెగ బాధపడ్డారు. కొండరైతే తీప్పంగా వ్యతిరేకించారు.

కాని - అందరూ రాజీవడ్డారు. అంతటి మహాత్ముడే అలా నిర్ణయించినప్పుడు మనమేమి చేయగలం? క్రమశిక్షణగల సైనికుల్లా అధినేతను అనుసరించి, ఆయన చేసిన రాటు కాబోలని సర్పుకపోవటం తప్ప - అని బేలగా చేతులత్తేశారు.

ఒక్క ప్రద్ధానంద స్పామి తప్ప.

దశాబ్దాల తరబడి వరసగా తలబోప్పి కడుతూ పోయినా మిగతా మహామహాలకు అంతుబట్టని గాంధీ తత్వాన్ని ప్రద్ధానంద సన్మాసి మొదటి పోల్చుకున్నాడు. మిగతా పెద్దల్లా పలాయన ధోరణి పట్టి, క్రమశిక్షణ మాటున బలహీనతను దాచిపెట్టుకుండా పర్యవసానాలకు వెరపకుండా మహాత్ముడి తప్పును బాహోటంగా ఎత్తిచూపాడు. రౌలట్ బిల్లులో మొదటిది చట్ట ప్రతిపత్తి పొందాక ఒకరోజు ప్రార్థనల ద్వారా నిరసన తెలపాలని మీరు చెప్పగానే యావద్దేశం అద్భుతంగా కదిలింది.. ఆ సందర్భాన అహమ్మదాబాదులో, విరాంగా, అమృతీసర్, కనూర్ తదితర ప్రాంతాల్లో జరిగిన అత్యాచారాలను మీతోబాటు నేనూ నిష్పద్గా ఖండిస్తున్నాను... కాని, ధీల్లి లాంటి చోట్ల ప్రభుత్వాధి కారులు ప్రజలను బుద్ధిమార్గకంగా రెచ్చగొట్టటాన్ని, శాంతిభద్రతల పేరు మీద పంజాబులో జరిగిన ఫోరాలను మీ మాదిరిగా నేను ఉప్పుంచలేక పోతున్నాను...

మిగతా మహామహాలకు దశాబ్దాల తరబడి వరసగా తలబోప్పి కడుతూ పోయినా అంతుబట్టని గాంధీ తత్వాన్ని ప్రద్ధానంద సన్మాసి మొదటి పాకుతోనే పోల్చుకున్నాడు. మిగతా పెద్దల్లా పలాయన ధోరణి పట్టి, క్రమశిక్షణ మాటున బలహీనతను దాచిపెట్టుకుండా పర్యవసానాలకు వెరపకుండా మహాత్ముడి తప్పును బాహోటంగా ఎత్తిచూపాడు.

సుందించాను. మన ప్రాచీన అధ్యాత్మిక సంస్కృతికి మీరు ప్రతిరూపమని నేను తలప్పాను.

రౌలట్ బిల్లులో మొదటిది చట్ట ప్రతిపత్తి పొందాక ఒకరోజు ప్రార్థనల ద్వారా నిరసన తెలపాలని మీరు చెప్పగానే యావద్దేశం అద్భుతంగా కదిలింది.. ఆ సందర్భాన అహమ్మదాబాదులో, విరాంగా, అమృతీసర్, కనూర్ తదితర ప్రాంతాల్లో జరిగిన అత్యాచారాలను మీతోబాటు నేనూ నిష్పద్గా ఖండిస్తున్నాను... కాని, ధీల్లి లాంటి చోట్ల ప్రభుత్వాధి కారులు ప్రజలను బుద్ధిమార్గకంగా రెచ్చగొట్టటాన్ని, శాంతిభద్రతల పేరు మీద పంజాబులో జరిగిన ఫోరాలను మీ మాదిరిగా నేను ఉప్పుంచలేక పోతున్నాను...

మీరన్నా, మీ సాధు స్వభావమన్నా నాకు అత్యంత గౌరవం ఉంది. ఏ లౌకిక విషయం మీదయినా మీతో విభేదించాలంటి నేను ఎంతో బాధపడతాను. నేను అనుకునట్టున్న బాహోటంగా చెప్పి, దాని పర్యవసానాలకు సిద్ధపడకపోతే నా అంతరాత్మక సమాధానం చెప్పుకోలేనన్న భావనతోట నేను ఇప్పుడు మీతో విభేదిస్తున్నాను.

పొరుల శాసనోల్లంఘను మీరు తాత్యాలికంగా నిలుపు చేశామన్నారు. ఎందుకంటే దేశంలో ప్రశాంతి నెలకొన్నాక సత్యాగ్రహ మూల సూత్రాలను ప్రజల పూర్తిగా ఒంటబట్టించుకున్నాక దానిని మ్మి ప్రారంభించగలమని ఆశిస్తున్నట్టు’ మీరు చెప్పారు.

ప్రస్తుత ప్రభుత్వ వ్యవస్థ కొనసాగినం కాలమూ, దేశంలో ప్రశాంతి నెలకొన్నాక ఆశలేదు. మీరన్నట్టు సత్యాగ్రహ మూల సూత్రాలను జనం ఒంటబట్టించుకున్నాక దానిని మ్మి ప్రారంభించగలమని ఆశిస్తున్నట్టు’ మీరు చెప్పారు.

రౌలట్ బిల్లులు మానవ స్వేచ్ఛ ప్రాథమిక సూత్రాలకే గొడ్డలిపెట్టు. అందుకే మీరు విలువు ఇవ్వగానే నేను మనసారా

పరిస్థితుల్లో ప్రజలలో అలజడి లేకుండా పోర శాలనోల్లంఘన అనేది అసాధ్యం అని నేను నమ్మతున్నాను. అలాంటి ఉద్దిక్తతకు మీరుగాని, ఏ సత్యగ్రహిగాని వైతికంగా బాధ్యతలు కారు. మీరు చెబుతున్న ప్రకారం రౌలట్ చట్టం వంటి వాటికి వ్యతిరేకంగా పోరశాసనోల్లంఘన చేయగల సమయం సమీప భవిష్యత్తులో ఎప్పటికీ రాదు. మీరు కోరుతున్న విధంగా దేవమంతటా పూర్తి ప్రశాంతి నెలకొనగలిగితే రౌలట్ చట్టాల వంటి వాటి అవసరమే ఉండదు. క్రూర శాసనమే లేనప్పుడు దానిని ఉల్లఫీంచే ప్రస్తుతి ఎప్పుడూ ఉండదు.

సత్యాగ్రహ శపథం మీద నేను సంతకం చేయడానికి ప్రధాన కారణమే అంతరించిపోయింది కాబట్టి మీరు స్థాపించిన సత్యాగ్రహ సభ నుంచి నా పేరును ఉపసంహరించుకో గోరుతున్నాను. ధర్మం, సత్యం, అహింస, బ్రహ్మచర్యం లాంటి శాశ్వత విలువల ప్రచారానికి, ఆచరణకు ఒక సన్మానిగా నేను చేయగల పనిని యథావిధిగా కొనసాగిస్తాను. రౌలట్ శాసనాల పట్ల నా వైఖరి ఇక ముందూ ఇలాగే ఉంటుంది. అమల్లోకి వచ్చినప్పుడు వాటిని ఉల్లఫీంచటం నా ధార్మిక విధిగా నేను భావిస్తున్నాను. ఈ చట్టాలను రద్దు కావించటానికి నా సాధనను నేను సాగిస్తాను. ధర్మ ప్రబోధం పని తోబాటు ఈ కింది నిర్మాణ కార్యాలాంసూ నా సేవలు దేవశాసనాలకు ఎప్పుడూ అందుబాటులో ఉంటాయి:

1. హిందువులను, మహమృదీయులను, సిక్కులు, త్రిస్వరూప ఇత్యాదులను ఒక ఉమ్మడి వెదిక మీదికి తెచ్చి భారతీయ బ్రహ్మతసాధించటం. ఐక్య పంచాయులీ ద్వారా వారి మధ్య విభేదాలను సర్దుబాటు చేయటం.
2. స్వదేశీ ఉత్సవులకు ప్రాచర్యం.
3. హిందుస్తానీని జాతీయ భాషగా ప్రవేశ పెట్టటం.
4. ఇవ్వటి నర్మారీ యహానివర్షిటీ విధానానికి వేరుగా జాతీయ విద్యా విధానాన్ని అభివృద్ధి చేయటం.

[Inside Congress, Swami

Shraddhanand, pp.99-97]

డా॥ మురళీధర్ రావు గాలికి సన్మానము

ఆర్యసమాజ్ మహాబాబునగర్కు ఎనలేని సేవలు అందించిన, సుందర్ కాలంగా ఆర్యసమాజాసికి అధ్యక్షునిగా పణ చేస్తు త్వాగమూల్రగా నిలబడిన మహాసియుడైన డా॥ మురళీధర్ రావు గాలికి గత 45 సంపాది పేరు-మధ్య తరగతి ప్రజలకు అందుబాటులో ఉండి ఎనలేని వైద్య సేవలు అందించి సందుకు తెలంగాణ రాష్ట్ర ప్రభుత్వము వారి సేవలను గుర్తించి జిల్లా ఉత్తమ డాక్టరుగా 15వ అగష్ట 2015 నాటి జిల్లా మంత్రిజాపుల్లి కృష్ణరావు (భాలపరిశ్రమ మంత్రి) మరియు జిల్లా కలెక్టర్ శ్రీమతి చె.కె. శ్రీదేవి గాలి చేతుల మీదగా అందుకున్నారు. అవార్యతో పాటు రూ. 51,000/- సగదు బహుమతిని కూడి అందించారు.

ఛైఫ్ మురళీధర్ రౌక్కు శ్రీమతి

మహాబాబునగర్ పట్టణంలోని రామమందిర చౌరస్త్యాలో దశబ్దాల కాలంగా త్రినీకును నడుపుతూ ప్రజాసేవ పరమాధిగా రోగులకు వైద్యసేవలు అందిస్తున్న డాక్టర్ మురళీధర్ రావును సన్మానిస్తున్న మంత్రి జూపల్లి కృష్ణరావు, జిల్లా కలెక్టర్ శ్రీదేవి. ఈ సందర్భంగా నగదును, ప్రశంసాపత్రాన్ని అందించారు. చిత్రంలో తీఱెర్నెన్ నాయకులు విరలరావుతరాయి ఉన్నారు. డాక్టర్గా వైద్యసేవలు అందించడమే కాకుండా ఆర్యసమాజ్ లో అగ్రగణ్యుడుగా ఉంటూ వివిధ సామాజిక కార్యక్రమాలను కూడా మురళీధర్ రావు నిర్వహించడం అభినంద నీయం. ఈయన సేవలను తెలంగాణ ప్రభుత్వం గుర్తించడం పట్ల పలువురు హరం విడుకం చేశారు.

శ్రీవణ మాన వేద ప్రచారము
ఆర్య ప్రమాణ స్క్యూల్ ఎన్సెల్, సికింద్రాబాద్

1939లో స్వామిషింహ రావు

1-9-137 & 138, పెద్దారోకట్ట,
స్క్యూల్ ఎన్సెల్, సికింద్రాబాద్, తెలంగాణ.

శ్రువజీ వేదశ్రుతిచారణ:

ఆగస్టు 14-08-2015 నుండి సెప్టెంబర్
13-09-2015 వరకు

ఉ. 6.00 గంగల నుండి ఉ. 7.00 గంగల వరకు

అందరూ ఆహారించుతున్నారు

ప్రధాన	కోశాధికారి	డార్యుదర్శి
శ్రీ వరుణరాజ్	శ్రీ అంజలి	శ్రీ బృహస్పతి
ఉప ప్రధాన	సహార్యుదర్శి	కార్యదర్శి
శ్రీ జయవీర్	శ్రీ వేదకుమార్	శ్రీ వృథస్థాతి

ప్రార్థణాహముతి

తేది: 13-09-2015

ముఖ్య అతిథి : శ్రీ ప్రాణా విఠల్ రావు ఆర్య

శ్రీ మారికిష్ణ వేదాలంకాం

ప్రధాన

మంత్రి

ప్రభుత్వం ప్రశ్నేకంగా ప్రవేశపెట్టిన హరిత విషపంలో భాగముగా
సభాధృతులు మరియు సభామంత్రి చేతుల మీదుగా మొక్కలు
చాటదము. వివరములకు సంప్రదించగలరు : 9652669732

శ్రావణి మాసమే
వృహద యజ్ఞాలు కా ఆయోజన కర
పౌధా లగాఏం

ఘర-ఘర మేం యజ్ఞ కె ఆయోజన కె
సాథ పౌధా లగానె కె ప్రెరిత కరే
పెడ్-పౌధా జీవన కె మహత్వపూర్ణ అంగ హ శుద్ధ వాయు
ఔర వర్షా కె లిఏ మహాయజ్ఞాలు కె సాథ పెడ్ లగాఏ
సమస్త ఆర్య సమాజాలు కె పదాధికారియో,
గురుకులో కె సంచాలకో, శిక్షణ సంస్థాఓఁ
తథా యువా సంగఠనో సే

అధిక సే అధిక వృక్ష లగానె కా
ఆహ్వాన కియా

శ్రావణ మాస వేద ప్రచార

ఆర్యసమాజ న్యూ బోఇనపల్లి, సికింద్రాబాద్, తెలంగాణ

1939 మేం వ్యవస్థాపిత శాఖా

1-9-1937, 1938 పెద్దా తోకద్వా

న్యూ బోఇనపల్లి, సికింద్రాబాద్, తెలంగాణ

శ్రావణి వేదప్రచార

అగష్ట 14-08-2015 సే సెప్టెంబర్ 13-09-2015 తక

ప్రాతః 6.00 బజె సే ప్రాతః 7.00 బజెతక

సభీ లోగ ఆమన్తితి హ

ప్రధాన	కోశాధికారి	కార్యదర్శి
--------	------------	------------

శ్రీ వరుణరాజ్	శ్రీ అంజిరెండ్రి	శ్రీ వృథస్థాతి
---------------	------------------	----------------

ఉపప్రధాన	సహకార్యదర్శి
----------	--------------

శ్రీ జయవీర్	శ్రీ వెదకుమార్
-------------	----------------

వివరణ కె లిఏ సమస్క కీజిఏ	సెల : 9652669732
--------------------------	------------------

పూర్ణాహుతి

దినాంక : 13-09-2015 కె దిన రవివార హోగా

ఇసకె సాథ సాథ తెలంగాణ సరకార ద్వారా ప్రవేశ కిఏ గా హరిత
విషప మేం సభా ప్రధాన శ్రీ ప్రా. విటులగావ ఆర్య జీ ఔర సభా
మంత్రి శ్రీ హరికిశన వెదాలంకార జీ పౌధే లగాయెగే ఔర సమయనుసార
సరకారి మంత్రి భీ భాగ లేగే |

ఏక పౌధా లగాఏం, కయోకి...

50 సాల మేం ఏక పెడ్ హుమారె ఇటనె కామ ఆటా హై

17.50 లాఖ	41 లాఖ	300 పెడ్ బ్లిక్సట ఖరు
-----------	--------	-----------------------

ఉప కీ అంకిషిజన	ఉప కె ఫనీ	కర ఉపకోలై హై కయోకిలెన్జి
----------------	-----------	--------------------------

కార్యక్రమానుసారం భాగములు	ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా జీవన భరు మే
--------------------------	--

ఫేలార్ గారె ప్రక్షపణ కో
----

35 లాఖ

ఉప కె వ్యు	3% కె
------------	-------

ప్రదూషణ కె	లగాయు
------------	-------

నియంత్రణ	తాపమాన కుమ
----------	------------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కర్తా హై
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోకి కో
----------------------------	----------

ప్రార్థణ కె వ్యక్తి ద్వారా	కయోక
----------------------------	------

पूर्ण रूप से हित करने वाले, यज्ञ के प्रकाश यज्ञ के प्रवर्तक, ब्रह्म के अनुसार यज्ञ करने वाले दिव्य विबुधो एवं ज्ञानियों को अपने पास बुलाने वाले रत्नों के धारण कराने वाले तेजस्वी अग्रणी (नेता) के गुणों का वर्णन करता है।

वेद प्रचार सप्ताह

तिथि श्रावण शुक्ल प्रतिपदा से श्रावण कृष्ण अमावास्या तक

आपको यह जानकर प्रसन्नता होगी कि गत वर्ष कि भाँति इस वर्ष भी वेद प्रचार सप्ताह तिथि श्रावण शुक्ल प्रतिपदा संवत् २०६९, तदनुसार १५ अगस्त २०१५ शनिवार से २९ अगस्त २०१५ शनिवार तक बूड़े समारोहपूर्वक सभी आर्य समाजों में मनाने का निश्चय किया गया है। इसका उद्देश्य मानवमात्र की परम पवित्र सत्यसनातन धर्म पुस्तक क्ष, यजु, साम एवं अथर्ववेद का आशामय संदेश जनता तक पहुँचाना है जिससे जनता में वैदिक धर्म, आर्य-संस्कृत और आर्य सभ्यता की प्रगतिशील व्यवहारिकता के प्रति सक्रिय आकर्षण एवं रुचि उत्पन्न होकर वेदाध्ययन का प्रवचन, वैदिक जीवन का संचार तथा पवित्र वैदिक वातावरण का निर्माण हो सके। आशा ही नहीं, पूर्ण विश्वास है कि समस्त आर्यसमाजों कार्यक्रम को सफल बनाने के लिए पूर्ण प्रयास करेंगे।

कार्यक्रम

सप्ताह का आरम्भ श्रावण मास की प्रतिपदा से आरम्भ होता है। सप्ताह भर का कार्यक्रम निम्न प्रकार मनाया जाना चाहिए।

१. श्रावणी-पर्व दिनांक २९ अगस्त २०१५ शनिवार को मनाया जाए। प्रत्येक आर्य परिवार में उस दिन सूर्योदय के समय परिवारिक यज्ञ हो।
२. पारिवारिक यज्ञ से निवृत्त होकर सब आर्य नर-नारी अपनी संतानों सहित ८-३० बजे आर्य समाज मन्दिर में उपस्थित हो। तत्पश्चात् आर्य पर्व पद्धति के पृ. ११ से ११६ पर्यंत (तृतीय संस्करण संवत् २०४१) लिखित तिथि से सम्पूर्ण पद्धति सम्पन्न कराई जाय। यज्ञ के पश्चात् वैदिक स्वाध्याय के महत्व पर किसी विद्वान् का प्रवचन हो।
३. यदि वेद प्रचार का प्रबन्ध न हो सके तो समस्त आर्य नर-नारी यजुर्वेद ४० वे अध्याय का मिलकर अर्थ सहित पाठ करें।
४. उस दिन सब नर-नारी नूतन यज्ञोपवीत धारण करे जिन आर्य बालक-बालिकाओं का उपनयन नहीं हुआ हो तो इस पवित्र-पर्व पर उनका उपनयन संस्कार अवश्य सम्पन्न कराया जाय।
५. प्रत्येक मनुष्य को विधिपूर्वक वेदाध्ययन करना चाहिए। इस दृष्टिकोण से प्रत्येक आर्य का कर्तव्य है कि वह अपने अडोस के अशिक्षित नर-नारियों को यज्ञोपवीत धारण करने की न केवल प्रेरणा दें अपितु आर्य समाज मन्दिर में अधिक-से-अधिक संख्या में उन्हे आमन्त्रित कर यज्ञोपवीत द्वारा उन्हे दीक्षित भी करें।

सप्ताह के शेष दिनों में

प्रातः: समाज मन्दिर में विशेष यज्ञ और वेद पाठ का आयोजन किया जाए।

मध्याह्नः: वेद प्रचार निधि में अधिक-से-अधिक धन इकट्ठा कर शीघ्र सभा कार्यलय को भेज दें।

रात्रि: समाज मन्दिर में अन्य सार्वजनिक स्थानों में वेद कथाएँ हो तथा आर्य समाज के नये सदस्य बनाए जाएँ। शुद्धि, दलितोध्दार, गौ-रक्षा एवं सामाजिक एवं राष्ट्रीय समस्या के सम्बन्ध में चर्चा कर कार्य किया जाए।

ऋषि भक्तों से विशेष निवेदन

प्राचीन आर्य परम्परानुसार यह वेद के श्रवण-श्रावण का मास है यदि पूरे मास नहीं तो सप्ताह भर ही क्यों न हो, प्रत्येक आर्य गृहस्थ को प्रतिदिन प्रातः साथं घर मे यज्ञ और वेदों में से चुने हुए कुछ मन्त्रों का अर्थ सहित पाठ करना चाहिए। प्रतिदिन अग्नि रूप भगवान को साक्षी रखकर वेद धर्मानुसार आचरण करने की प्रतिज्ञा करें। साथ ही वैदिक सिध्दान्तों के प्रचार का व्रत तें जिससे अडोस-पडोस के लोगों में वैदिक वातावरण का निर्माण हो।

यह व्रत और दीक्षा का दिन है। इस दीक्षा में सबको विशेष रूप से कटिबद्ध होकर इसको उन्नत करने के उचित साधनों का संग्रह करना चाहिए और अपनी सभा को वेद प्रचार के लिए धन की चिन्ता से सदैव मुक्त रखना चाहिए। इसी में सबका कल्याण है। आर्य पुरुषों उठे, जागे और वेद ज्येति को सारे संसार में फैला दो। आर्य जनों सभलो, भामशाह की तरह अपने कर्तव्य को पहचानो और स्वयं तथा अन्यों से धन संग्रह करके शीघ्र सभा के कोष को भर दो। आर्य बन्धुओं मानव जीवन के अपने ऊपर चढ़े ऋण-बन्धनों को तोड़ने का यह उत्तम अवसर है। जाति की रक्षा का आप पर ऋण है और इस पवित्र दिन सब ऋणों से मुक्त होने का सक्रिय संकल्प कीजिए। आप पर सभा का भी ऋण है और इसे आपको ही उतारना है।

सभा कार्यलय में हिन्दी, अंग्रेजी, उर्दू तथा तेलुगु में आर्य-साहित्य उपलब्ध है। प्रत्येक आर्य को साहित्य खरीदना चाहिए तथा प्रत्येक आर्य समाज के पुस्तकालय में आर्य-साहित्य होना चाहिए। सभा की ओर से तेलुगु हिन्दी संस्कार विधि पंच महायज्ञ विधि छपाई गई है। हर एक आर्य बन्धु इस पुस्तक को अवश्य अपने पास रखे ताकि सभी संस्कार स्वयं करा सकें।

सभा की ओर से आर्य जीवन मासिक का प्रकाशन हो रहा है। आप स्वयं ग्राहक बनकर, औरों को भी ग्राहक बनायें। सभा द्वारा प्रचारार्थ भेजे गये विद्वानों को मार्ग व्यय आदि से सम्मानित करके ही आप विदा करें।

आशा है सदैव की भाँति इस सभा के प्रति आपका स्नेह एवं सहयोग सदा बना रहेगा।

भवदीय

हरिकिशन वेदालंकार, मंत्री सभा

विद्वलराव आर्य, एम.एससी.एल.एल.बी., प्रधान सभा

आर्य प्रतिनिधि सभा, आनंद, प्रदेश, महर्षि दयानन्द मार्ग, सुलतान बाजार, हैदराबाद - ५०० ०९५

हैदराबाद आर्य सत्याग्रह बलिदान दिवस

दि. २९ अगस्त २०१५ शनिवार के दिन मनाइए

हैदराबाद सत्याग्रह में अपने प्राणों की आहुति देने वाले आर्य वीरों की पुण्य स्मृति में प्रतिवर्ष सभा के आदेशों की पूर्ति तथा कर्तव्य पालन के उद्देश्य से इस वर्ष श्रावण शुक्ल पूर्णिमा तदनुसार शनिवार दिनांक २९ अगस्त २०१५ को प्रत्येक आर्य समाज मन्दिर में सत्याग्रह बलिदान दिवस मनाया जाएगा इसी दिन श्रावणी का पुण्य पर्व है। कार्यक्रम श्रावणी उपाकर्म के साथ मिलकर निम्न प्रकार मनाया जायगा। प्रातः ८.३० बजे आर्य समाज मन्दिर में नगर निवासियों को बड़ी संख्या में आमन्त्रित करके यज्ञादि किये जाएँ। उपाकर्म-कार्यक्रम के पश्चात व्याख्यान आदि का विशेष प्रबन्ध किया जाए तथा उपस्थित सब भद्र पुरुष एवं देविया सम्मिलित रूप से निम्न प्रकार मन्त्रों का पाठ करें।

१. ओ३म् ऋतावान् ऋतजाता ऋकोवृधो घोरासो अनृतदीवष। तेषां वसुन्ने सुच्छर्दिष्टिमे नमः स्याम वे च सुरयः॥

ऋवेद ७,६६,१३

२. ओ३म् अग्ने व्रतपते व्रतं चरिष्यामि तच्छकेयं तन्मे राध्यताम्। इदमहमनृतात् सत्यमुपैमि॥ यजुर्वेद २, ५

३. ओ३म् इन्द्रं वर्धन्तो अप्तुरः कृष्णवन्तो विश्वमार्यम्। अपधन्तो अराह्णणः॥

ऋवेद १,६३,५

४. ओ३म् उपस्थास्ते अनमीवा अयक्ष्या असम्भ्य सन्तु पृथिवी प्रसूताः। दीर्घ न आयु प्रतिबुध्यमाना वयं तुभ्यं बलहृतः स्याम॥

ऋवेद १,६३,५

१. आर्य समाजों के पुरोहित अथवा अन्य कोई वेदज्ञ विद्वान् उपर्युक्त मन्त्रों का तात्पर्य इन शब्दों में पढ़कर प्रार्थना करायें। जो विद्वान् सदा सत्य के मार्ग पर चलते हुए सत्य की निरन्तर वृद्धि और असत्य के विरोध में तत्पर रहते हैं उनके सुखदायक आश्रय से हम सब सदा सुखी रहें और हम भी उनकी तरह मन, वचन और कर्म से पूर्ण सत्यनिष्ठ बनें।

२. हे ज्ञानस्वरूप सब उत्तम संकल्पों और कर्मों के स्वामी परमेश्वर हम भी आज से एक उत्तम व्रत ग्रहण करते हैं जिसको पूर्ण करने की शक्ति आप हमें प्रदान कीजिए जिससे कि उस व्रत को ग्रहण करने से हमारी सब ओर से उन्नति हो। वह व्रत यह है कि असत्य का सर्वथा परित्याग करके हम सत्य को ही आचरण में लावें। आप हमें शक्ति दें ताकि हम अपने जीवन को पूर्ण सत्यमय बना सकें।

३. हे मनुष्यों तुम सब आत्मिक शक्ति तथा उत्तम ऐश्वर्य को बढ़ाते हुए कर्मनिष्ठ बनकर उन्नति में बाधक आलस्य प्रमादादि दुर्गुणों का परित्याग करते हुए सारे संसार को आर्य अर्थात् श्रेष्ठ सदाचारी धर्मात्म बनो और बनाओ।

४. हे प्रिय मातृभूमि हम सब तेरे पुत्र और पुत्रियाँ तेरी सेवा में उपस्थित होते हैं। हम सर्वथा निरोगी, स्वस्थ तथा ज्ञान सम्पन्न होते हुए दीर्घ आयु को प्राप्त हों और तेरी तथा धर्म की रक्षा के लिए आवश्यकता पड़ने पर हम अपने प्राणों की बलि देने को भी तत्पर रहें।

धर्मवीरों के प्रति श्रद्धांजलि

श्रद्धांजलि अर्पण करते हम, करके उन वीरों का मान।
धर्मिक स्वतन्त्रता पाने को, किया जिन्होंने निज बलिदान॥
परिवारों के सुख को त्यागा, युवक अनेकों वीरों ने।
कष्ट अनेकों सहन किये पर, धर्म न छोड़ा वीरों ने॥
ऐसे सभी धर्मवीरों के, आगे शीष झुकाते हैं।
उनके गुण-कर्मों को हम, निज जीवन में अपनाते हैं॥
अमर रहेगा नाम जगत में, इन वीरों का निश्चय से।
उनका रहेगा नाम जगत में, इन वीरों का निश्चय से॥
उनका स्मरण बनाएगा फिर, वीर जाति को निश्चय से॥
करें कृपा प्रभु आर्य जाति में, कोटि-कोटि हों ऐसे वीर।
देश धर्म हित खुशी-खुशी, जो प्राणों को अपने दे वीर॥
जगतपिता को साक्षी रख कर, यही प्रतिज्ञा करते हैं।
इन वीरों के चरण चिह्न पर, चलने का व्रत धरते हैं॥
सर्व शक्तिमय दे बल ऐसा, धीर वीर सब आर्य बने।
पर उपकार परायण निश्चिन्दन, शुभ गुणधारी आर्य बने�॥

भवदीय

विद्वलराव आर्य एम.एससी., एलएल.बी.,
प्रधान सभा

आर्य प्रतिनिधि सभा, आ.प्र.-तेलंगाना महर्षि दयानन्द मार्ग, सुलतान बाजार, हैदराबाद - ५०० ०९५

धर्मवीर नामावली

श्यामलालजी, महादेवजी रामाजी श्री परमानन्द।
माधवराव, विष्णु भगवन्ता, श्री स्वामी कल्याणानन्द॥
स्वामी सत्यानन्द महाशय, मलखना श्री वेदप्रकाश।
धर्म प्रकाश, रामनाथजी, पाण्डुरंग, श्री शान्ति प्रकाश।
पुरुषोत्तमजी ज्ञानी, लक्ष्मणराव, सुनहरा वेंकटराव।
भक्त अरोड़ा, नाथुरामजो, नन्हूसिंह, श्री गोविन्दराव।
मदनसिंहजी, रतिरामजी, शिवचन्द्र, सदाशिव, ताराचन्द्र।
श्रीयुत छोटेलाल, अशर्फीलाल तथा श्री फकीरचन्द्र॥
माणिकराव, भीमरावजी, महादेवजी, अर्जुनसिंह।
सत्यनारायण, वैजनाथ, ब्रह्मचारी दयानन्द नरसिंह॥
राधाकृष्ण सरीखे निर्भय अमर हुए इन वीरों का।
स्मरण करें विजयोत्सव के दिन सब ही धीरों वीरों का॥

हरिकिशन वेदालंकार
मंत्री सभा

ఆప్యూనిషి

ఆర్థ ప్రతినిధి సభ ఆప్.ప్ర. తెలంగాణ

మహా దయానందమార్గము, సుల్తాన్‌బజార్, హైదరాబాద్ అధ్యర్థంలో
ఆర్థసమాజము ఆర. పీ. రోడ్, సికింద్రాబాద్

సాజస్టుంటో

జంటనగరాల ఆర్థ సమాజముల

సామూహిక త్రావణి ఉపాక్రమ పర్మము

మరియు

ఆర్థ సత్యాగ్రహ బలిదాన దినము

తేది: 29-8-2015 సచివారము ఉ. 9-00 గంపాల నుండి

ఆర్థ ప్రతినిధి సభ ఆప్.ప్ర.-తెలంగాణ మహా దయానంద మార్గము సుల్తాన్ బజార్ హైదరాబాద్ అధ్యర్థంలో ఆర్థసమాజము ఆర. పీ. రోడ్, సికింద్రాబాద్ పాల సాజస్టుంటో జంటనగరాల ఆర్థ సమాజాల సామూహిక త్రావణి ఉపాక్రమ పర్మము మరియు ఆర్థ సత్యాగ్రహ బలిదాన దినము (త్రావణి పూర్వము) తేది 29-8-2015 సచివారము నాడు సిర్పించబడును కావున ఆర్థ బంధువులందలని కాటుంబ నవేతంగా సాదరముగా ఆప్షోసిస్తున్నాము. అథక సంఖ్యలో వాల్స్‌ని కార్బూకుమమును జయప్రదము చేయగలరని మనవి. ఈ కార్బూకుమములో సైఫ్‌మి త్రావునంద గాల గురంచి తెలుగులో ఎం.వి.ఆర్. శస్త్రి గారు ద్వారా రాశిన పుస్తక సందర్భములో శస్త్రి గాలకి సంస్కరము చేయబడును. ఈ కార్బూకుమంలో వీకిష్ట అతిథులుగా శ్రీ వాత్సాల వెంకటేశ్వర్ రావు గారు, శ్రీ బి. నల్లింగ్ రావు గారు, శ్రీ సి.పో.ఎచ్. రాజేశ్వర్ రావు గారు మరియు శ్రీ యం.వి.ఆర్. శస్త్రి గారు ఆప్షోసింపబడినారు. ఆర్థ సత్యాగ్రహ అమరటీరులకు మరియు నైజాం కాలములో అమరులైన వీరులకు త్రద్భంజించి ఘటించెదము కావున తామెల్లరు సకుటుంబముగా విచ్ఛేసి కార్బూకుమమును జయప్రదము చేయగలరని మనవి.

యజ్ఞిష్ఠించారు : గా. ఆచార్య వసుధారాస్త్రి గారు,

ఆచార్య అరవింద శస్త్రిగారు,

: గా. ప్రియదర్శక గారు

ముఖ్య అతిథి : వాత్సాల వెంకటేశ్వర్ రావు గారు,

శ్రీ బి. నల్లింగ్ రావు గారు,

శ్రీ సి.పో.ఎచ్. రాజేశ్వర్ రావు గారు

శ్రీ యం.వి.ఆర్. శస్త్రి గారు

ఆధ్యత్మత : గా. విశ్వలోవు ఆర్థ ప్రతినిధి సభ

విధానంసలు : గా. లీ.వి. నారాయణ గారు, ఉపప్రధాన్

: శ్రీ పాలకిషన వేదా లంకార్, మంత్రి

సంయోజకులు : శ్రీ లభ్యతీ సింగ్ గారు

ఉప ప్రధాన ఆర్థ ప్రతినిధి సభ

భజన్ : భజన మందిలి

కందన సముద్రం : ఆర్థసమాజము ఆర.పి. రోడ్, సికింద్రాబాద్

భవించియలు

ప్రధాన మంత్రి

ఆర్థసమాజము, ఆర.పి. రోడ్, సికింద్రాబాద్.

ప్రధాన మంత్రి

ఆర్థ ప్రతినిధి సభ ఆర్థ-తెలంగాణ

నిమంఱ

ఆర్థ ప్రతినిధి సభా ఆ.ప్ర.- తెలంగాణ

కె తత్తొవథాన మె

ఆర్థ సమాజ ఆర. పి. రోడ్, సికింద్రాబాద్ కె సౌజన్య సె

నగర ద్వయ కీ ఆర్థ సమాజాం కొ

సామూహిక శ్రావణి ఉపాక్రమ పర్వ ఏం

ఆర్థ సత్యాగ్రహ బలిదాన దివస

దినాంక : 29-08-2015 శనివార

ప్రాతః 9-00 బజె సె

స్థాన : ఆర్థ సమాజ ఆర.పి. రోడ్, విధాలయ ప్రాంగణ

ఆర్థ ప్రతినిధి సభా ఆ.ప్ర.-తెలంగాణ, హైదరాబాద్ కె తత్తొవథాన మె ఆర్థ సమాజ ఆర.పి. రోడ్, సికింద్రాబాద్ కె సౌజన్య సె నగర ద్వయ కీ ఆర్థ సమాజాం కొ సామూహిక శ్రావణి ఉపాక్రమ పర్వ ఏం ఆర్థ సత్యాగ్రహ బలిదాన దివస ప్రతి వర్ష కీ భాంతి ఇస వర్ష భీ దినాంక : 29-08-2015 శనివార కె దిన ఆర్థ సమాజ ఆర.పి. రోడ్, విధాలయ ప్రాంగణ మనాయా జా రహి హించుస్తున్నాము. అథక సంఖ్యలో వాల్స్ కార్బూకుమమును జయప్రదము చేయగలరని మనవి. ఈ కార్బూకుమములో సైఫ్ మి త్రావునంద గాల గురంచి తెలుగులో ఎం.వి.ఆర్. శస్త్రి గారు ద్వారా రాశిన పుస్తక సందర్భములో శస్త్రి గాలకి సంస్కరము చేయబడును. ఈ కార్బూకుమంలో వీకిష్ట అతిథులుగా శ్రీ వాత్సాల వెంకటేశ్వర్ రావు గారు, శ్రీ బి. నల్లింగ్ రావు గారు, శ్రీ సి.పో.ఎచ్. రాజేశ్వర్ రావు గారు మరియు శ్రీ యం.వి.ఆర్. శస్త్రి గారు ఆప్షోసింపబడినారు. ఆర్థ సత్యాగ్రహ అమరటీరులకు మరియు నైజాం కాలములో అమరులైన వీరులకు త్రద్భంజించి ఘటించెదము కావున తామెల్లరు సకుటుంబముగా విచ్ఛేసి కార్బూకుమమును జయప్రదము చేయగలరని మనవి.

యజ్ఞ బ్రహ్మా : ఆచార్య వసుథా శాస్త్రి జి,

: ఆచార్య అగ్రవింద శాస్త్రి జి

: శ్రీ ప్రియదత శాస్త్రి జి

ముఖ్య అతిథి : శ్రీ పాతురు వెంకటేశ్వర రావజీ,

శ్రీ బి. నర్సిగ రావ జి,

శ్రీ సి.ఎచ్. రాజేశ్వర రావజీ,

శ్రీ ఎమ.వి.ఆర. శాస్త్రిజీ

అధ్యక్షతా : శ్రీ విండురావ ఆర్థ ప్రధాన సభ

భగా లెనె వాలె విధాన : డా. టి.వి. నారాయణ జి, ఉప ప్రధాన సభా

: శ్రీ హరికిశనజీ వెదాలంకార మంత్రి సభా

సంయోజకులు : శ్రీ లక్ష్మణ సింగ్ జి ఉప ప్రధాన సభా

భజన : భజన మండలి

ధన్యవాద : ఆర్థసమాజ, ఆర.పి. రోడ్, సికింద్రాబాద్

భవదీయ

ప్రధాన మంత్రి

ఆర్థ సమాజ

ఆర.పి. రోడ్ సికింద్రాబాద్,

ప్రధాన మంత్రి

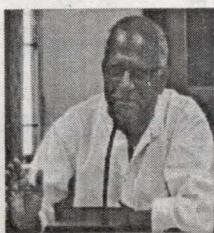
ఆర్థ ప్రతినిధి సభా

సుల్తాన్ బాజార్, టైట్లువాద

वीतराग आर्य सन्यासी श्रद्धेय स्वामी सुमेधानन्द जी सरस्वती को श्रद्धांजलि अर्पित करने के लिए सार्वदेशिक आर्य प्रतिनिधि सभा के तत्त्वावधान में सार्वदेशिक सभा के सभागार में दिनांक 9 अगस्त, 2015 को अपराह्न 3 से 5 बजे तक श्रद्धांजलि सभा का आयोजन किया गया। श्रद्धांजलि सभा की अध्यक्षता प्रसिद्ध सामाजिक कार्यकर्ता तथा सार्वदेशिक सभा के उपप्रधान वैद्य इन्द्रदेव जी ने की तथा संचालन सार्वदेशिक सभा के मंत्री प्रो. विट्ठलराव आर्य तथा उपप्रधान डॉ. अनिल आर्य ने संयुक्त रूप से किया। ज्ञातव्य हो कि स्वामी सुमेधानन्द जी का 5 अगस्त, 2015 को रात्रि में निधन हो गया था।

अलौकिक आत्मा तथा बहुआयामी व्यक्तित्व के धनी स्वामी सुमेधानन्द जी को श्रद्धांजलि देने तथा उनके जीवन से प्रेरणा लेने के लिए भारी संख्या में आर्यजन सभागार में उपस्थित थे। इस श्रद्धांजलि सभा को सर्वश्री प्रो. विट्ठलराव आर्य सभा मंत्री, स्वामी श्रद्धानन्द जी (पलवल), प्रेम पाल शास्त्री (शक्तिनगर, दिल्ली), डॉ. अनिल आर्य, डॉ. महेश विद्यालंकार, श्री मधुर प्रकाश शास्त्री, राष्ट्रीय कवि सारस्वत मोहन मनीषी, पं. माया प्रकाश त्यागी सभा कोषाध्यक्ष, बहन प्रवेश आर्या, भद्रकाम वर्णी, विद्यासागर वर्मा (पूर्व राजदूत कज़ाकिस्तान), दर्शन अग्निहोत्री, नफे सिंह देशवाल (प्रधान आर्य समाज देवनगर), मेघश्याम शास्त्री, रविन्द्र मेहता, ओम सपरा (उत्तरी दिल्ली वेद प्रचार मण्डल के प्रधान), प्रवीण आर्य, अभयदेव शास्त्री पुरोहित सभा के अध्यक्ष, बलजीत सिंह आदित्य -मंत्री दिल्ली सभा, ब्र. दीक्षेन्द्र आर्य (प्रधान सार्वदेशिक आर्य युवक परिषद्, हरियाणा), डॉ. धर्मवीर, अशोक गुलाटी (नोएडा), अर्पित आर्य, श्याम लाल (बागेश्वर, उत्तराखण्ड), महेन्द्र भाई, स्वामी सोम्यानन्द सरस्वती तथा वैद्य इन्द्रदेव जी सहित अनेकों गणमान्य

व्यक्तियों ने दिवंगत आत्मा के प्रति अपनी विनम्र श्रद्धांजलि अर्पित करते हुए उनके ऊर्जावान जीवन से प्रेरणा ग्रहण करने की बात कही। इस अवसर पर विभिन्न संगठनों तथा आर्य समाजों से शोक संदेश भी प्राप्त हुए जिन्हें सभामंत्री प्रो. विट्ठलराव आर्य ने पढ़कर सुनाया।

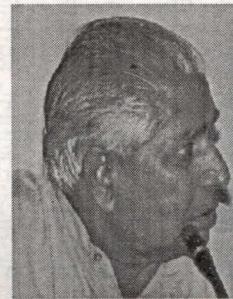

इस अवसर पर स्वामी जी को स्नेहिल श्रद्धांजलि अर्पित करते हुए सार्वदेशिक सभा के मंत्री प्रो. विट्ठलराव आर्य ने कहा कि स्वामी सुमेधानन्द जी एक दिव्य और महान आत्मा थे और समाज का समुत्थान करने के लिए उन्होंने अपना सारा जीवन अर्पित कर दिया। उनकी विद्वता, व्यक्तित्व और कृतित्व अनोखा था जिसकी मिसाल मिलना कठिन है।

उन्होंने अपने सत्संमरण सुनाते हुए कहा कि स्वामी जी का मेरे ऊपर अपार स्नेह था और मेरे आमन्त्रण पर वे अस्वस्थ होते हुए भी चम्बा से इतनी लम्बी यात्रा करके हैदराबाद सम्मेलन में पहुंचे थे और सम्मेलन को सफल बनाने के लिए दिशा-निर्देश प्रदान किये थे। सम्मेलन के उपरान्त विरक्त मण्डल का गठन और उसका अध्यक्ष स्वामी सुमेधानन्द जी को बनाना एक ऐतिहासिक घटना थी और उन्होंने अपनी इस जिम्मेदारी को अत्यन्त निष्ठा और परिश्रम से निभाया तथा आर्य समाज को मजबूत करने के लिए हमेशा तत्पर रहे। उन्होंने कहा कि राजनीति में भाग लेना उनकी प्रमुखता में था। आर्य राष्ट्र निर्माण के उनके स्वप्न को पूरा करना अब हम सबकी जिम्मेदारी है। उन्होंने आर्य समाज में बढ़ते विवादों को समाप्त करने के लिए बहुत प्रयास किये। आज इस अवसर पर हम सबको संकल्प लेना है कि उनके स्वप्नों को साकार करें यही उनको सच्ची

श्रद्धांजलि होगी।

सार्वदेशिक सभा के कोषाध्यक्ष पं. माया प्रकाश त्यागी जी ने स्वामी सुमेधानन्द जी को ओजस्वी वक्ता, समाजसेवी, त्याग और परोपकार की भावना से ओतप्रोत उदार हृदय का महान व्यक्ति बताया। उन्होंने कहा कि स्वामी जी में विनम्रता कूट-कूट कर भरी हुई थी, वे सिवाय आर्य समाज के दूसरी बात सोचते ही नहीं थे। एक सन्यासी के समस्त गुण उनमें विद्यमान थे। उनका निधन आर्य समाज के ऊपर बज्रपात है। उनकी पुण्य स्मृति को मेरी विनम्र श्रद्धांजलि।

पलवल से पधारे स्वामी श्रद्धानन्द जी ने कहा कि स्वामी सुमेधानन्द जी का देहावसान हम सबके लिए दुखद घटना है। उन्होंने कहा कि उनका सारा जीवन अत्यन्त प्रेरणादायक है। उन्होंने वैदिक विरक्त मण्डल के माध्यम से अत्यन्त सराहनीय कार्य किये हैं।

स्वामी जी ने कहा कि उनका मान-सम्मान सारे देश में था। वे सबके प्रिय थे। वे कुशल संगठनकर्ता थे, दूरदर्शी थे, पुरुषार्थी थे। उनका आर्य समाज का राजनीति में आने का स्वप्न हम सबको पूर्ण करना चाहिए। उन्होंने आजीवन क्रियाशील रहकर आर्य समाज में अत्यन्त उच्च स्थान प्राप्त किया था। आर्य समाज की अनोखी विभूति को मैं नमन करता हूँ तथा अपने श्रद्धा सुमन अर्पित करता हूँ।

स्वामी सुमेधानन्दजी की स्मृति में
दयनन्द मठ चम्बा में शान्ति यज्ञ और श्रद्धालुलि सभा
सार्वदेशिक सभा की ओर से सभा के महामन्त्री

प्रो. विठ्ठल राव आर्य ने

स्वामीजी को भावभिन्न श्रद्धालुलि अर्पित की
सांसद स्वामी सुमेधानन्दजी सीकर, कु. पूनम आर्यजी,
ओमप्रकाशजी अमृतसर, डॉ. एस.के. शर्मा डी.ए.वि.

प्रबन्ध की ओर से, प्रो. स्वतन्त्रकुमारजी,
श्री धरमपालजी दिल्ली व प्रतिनिधि सभाओं के अन्य
अधिकारियों ने श्रद्धालुलि अर्पित की ।

स्वामी सदानन्दजी ने आचार्य महावीरजी को आगला
उत्तराधिकारी घोषित किया । सभा में स्वामीजी की
सेवाओं की भूरी भूरी प्रशंसा की गयी ।

वीतराग आर्य संन्यासी स्वामी सुमेधानन्द जी को दी गई भावभीनी श्रद्धांजलि
सार्वदेशिक सभा के तत्वावधान में श्रद्धांजलि सभा का किया गया आयोजन
गणमान्य व्यक्तियों ने स्वामी सुमेधानन्द जी के व्यक्तित्व एवं कृतित्व से
प्रेरणा ग्रहण करने का किया आहवान

स्वामी सुमेधानन्द एक दिव्य और महान आत्मा थे
- प्रो. विठ्ठलराव आर्य

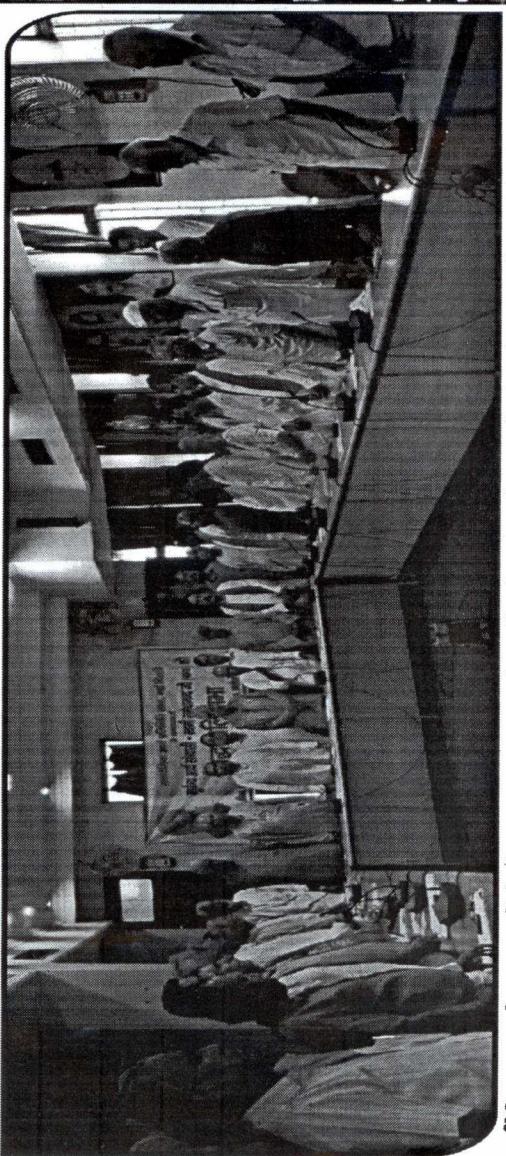
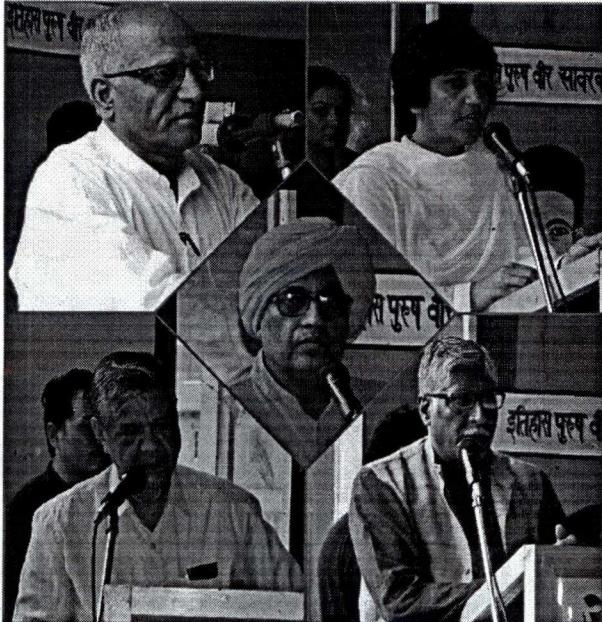
स्वामी सुमेधानन्द जी का निधन आर्य सभाज के ऊपर बजाया है

- पं. माया प्रकाश लाला

स्वामी जी ओजस्वी, वर्चस्वी, तेजस्वी और मनस्वी संन्यासी थे
- वैष्णवदेव

स्वामी सुमेधानन्द जी सरस्वती शिरोमणि संन्यासी थे

- डॉ. अनिल आर्य

सार्वदेशिक सभा के सभागार में दिनांक 9 अगस्त, 2015 को स्वामी सुमेधानन्द जी सरस्वती को श्रद्धांजलि अर्पित करते हुए व्यक्तित्व आयोजन

ఆర్య జీవన

పాంచ-టెలుగు భూగూఢ పత్రిక

ఆర్య ప్రతినిధి సంస్థ అప్టు-టెలంగాణ, D.No. 4-2-15
 మహారాష్ట్ర ద్వారా నుహన్ లబద్ధి నుహన్ లబద్ధి-95,
 Phone No. 040-24753827, 66758707, Fax: 040-24557946

సంఖోధకులు - విషయాలు బ్రాడ్కస్ట ఫోన్

సభా కె నాస ప్రకాశన

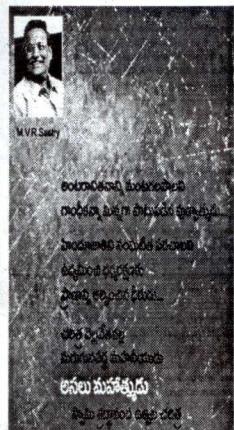
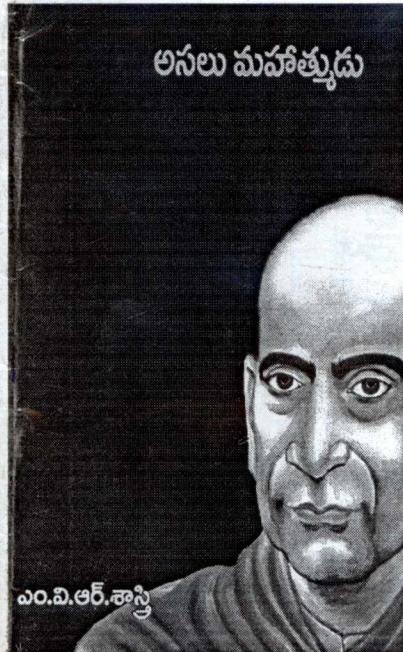
సామూహిక శ్రావణి ఉపాకర్మ పర్వ ఎంచు ఆర్య సత్యాగ్రాహ బలిదాన దిక్స

కె అవసర పర
వైదిక నిత్య కర్మ విధి
 ఔర
సంస్కార విధి

పుస్తక విమోచన సమారోహ
 దినాంక : २९-०८-२०१५ శనివార

గ్రాట: ९-०० బజే సె
 స్థాన : ఆర్య సమాజ ఆర.పి. రోడ్,
 విద్యాలయ ప్రాంగణ

ముఖ్య వక్తా : శ్రీ పోతురి వేంకటేశ్వర రావజీ,
 డా. టి.వి. నారాయణ జీ,
 అధ్యక్షతా శ్రీ విఠుల రావ జీ ప్రథాన సభా
 సంయోజక శ్రీ హరికిశన వెదాలంకార జీ మంత్రి సభా
 ఇస్సి అవసర పర ఆర్య సమాజ కె మహానేతా ఎం తపస్యి సంచాసి
 స్వామీ శ్రద్ధానంద సరస్వతి పర తెలుగు మె శ్రీ ఎమ.వి.ఆర.
 శాస్త్రీ జీ ద్వారా లిఖి గెం పుస్తక కె సందర్భ మె

శ్రీ ఎమ.వి.ఆర. శాస్త్రీ జీ కా సమారోహ

ఇస అవసర పర ఆర్య సత్యాగ్రాహ ఎం నిజాస కె కాల కె
 అత్యాచారాలో కొ డట కర విరోధ కరనే వాలె శహిదో కో
 శ్రద్ధాంజలి భీ దీ జాఏగీ అతః సభీ ఆర్య బంధు సపరియార
 పథారక కార్యక్రమ కో సఫల బనాఏ.

భవదీయ
 హరికిశన వెదాలంకార

విఠులరావ ఆర్య
 మంత్రి

THE VIEWS & THE NEWS PUBLISHED IN
 AGREEEABLE TO THE EDITOR

THIS ISSUE MAY NOT NECESSARILY BE
 Editor: VithalRao Arya • acharyavithal@gmail.com

సంఖోధకులు : ఆర్య పత్రి అప్టు-టెలంగాణ మార్కెట్టుల్లో, హైదరాబాద్-95 Ph.No. 24753827, Email : acharyavithal@gmail.com

సంపాదక : శ్రీ విఠుల రావ ఆర్య ప్రథాన సభా నె సభా కీ ఓరి సె ఆమృతి ప్రెస విషాడపల్లి మె ముద్రిత కాగ్యా కర ప్రకాశిత కియా।

ప్రకాశక : ఆర్య ప్రతినిధి సభా ఆం.ప్ర. నెలంగానా సుల్తాన బాజార, హైదరాబాద తెలంగాణ-95